

K1002082

Per Gjærder:

B U O G L O F T

i

N U M E D A L .

Med 51 fotografier og 49 plancher.

Hovedoppg.

2839

For 6 jærder:

30-33-1000

SENEDAL.

med 51 fotografier og 49 plancher.

I N N H O L D .

I.	Innledning	Side 1.
II.	Undersøkellesområdet	" 4.
III.	Benemning, motivlån og funksjon	" 8.
IV.	Oppbygning og utseende	" 17.
V.	Beliggenhet	" 25.
VI.	Bua	" 27.
VII.	Kjellerbua	" 30.
VIII.	Melkebua	" 31.
IX.	Linbua	" 32.
X.	Stråkløftet	" 33.
XI.	Langløftet	" 39.
XII.	Vengjeløftet	" 50.
XIII.	Kjellerbuløftet	" 76.
XIV.	Henviisninger	" 78.

←-----

F O R O R D.

I årene 1939-42 reiste jeg om sommeren i Numedalen for å gjøre en del forarbeid til verket "Norske Bygder". Min oppgave var å undersøke, måle opp og fotografere gamle hus. Med særlig interesse studerte jeg buer og loft, og av grunner som er nevnt i innledningen fant jeg at disse egnet seg for en spesialavhandling. Norsk Folkemuseum gav meg velvilligst høve til å benytte det innsamlede materialet og det takker jeg for. Dessuten fikk jeg anvende noen upubliserte tegninger som arkitekt Erling Gjone gjorde for Komiteen for norsk folkekunsts avbildning, og det er jeg også takknemlig for.

Avhandlingen ble ferdig i slutten av året 1942. Siden er nytt materiale kommet til som jeg skulle ønske jeg hadde hatt med. Men jeg håper at min avhandling likevel gir et samlet inntrykk av buer og loft i Numedalen.

Innledning. -

Den oppgave jeg stiller meg med denne avhandling er å gi et bidrag til undersøkelsen av våre profane trearkitektur ved å utforske en bestemt husart innenfor et sterkt avgrenset område. Jeg vil betrakte husene fra flere synspunkter. Med husartene er det slik at de til forskjellige tider opptrer i et stort antall ulike former eller typer. Disse fremkommer som oftest ved krysning og sammenbygning av andre husformer eller ved romsutvidelse og rikere romsinnndeling. Oftest skyldes dette større romsbehov og nye funksjoner. I de forskjellige dalstrek foregår den bygnings-historiske utvikling i forskjellig tempo og ferer til ulike resultat. Det blir derfor en viktig ting i husforskningen å betrakte husartene hver for seg og skjelne mellom de ymse utviklede typer og varianter både funksjonelt og formelt.

Når jeg velger forrådshus for min undersøkelse, så er det fordi deres utviklingslinje er så sammenhengende og klar. ^{På} ~~Ikke~~ hus er fra så ulike tider som loft og buer. Byggetiden går over minst 600 år. De har heller ikke vært heftet i noen særlig grad med problemer som knytter seg til innredning, som plasering av møbler, ildsted, vinduer o. s. v. Men dessuten egner de seg i høy grad for en kunsthistorisk vurdering. De fremtrer som noen blandt de vakreste utslag av den norske profane trearkitektur, de representerer den mest fullkomne teknikk, og der merker en sterkest den kunstnerlige higen hos tømmermannen. Når det gjelder vevnad, maleri og skulptur, så kan en si om vår bygdekunst at den er primitiv, naiv og ubehjelpelig. Det er heller ikke her en skal finne det beste i vår folkekunst, men i vår eldre trearkitektur, slik som den blir representert av de beste loft i fjellbygdene på Østlandet.

For når det gjelder tømmerbehandling, da står nordmennene suverent og vi kan snakke om en kunst som er forfinet.

Når en ikke har årstall, runer, bumerke eller andre innskrifter å gå etter, så er en analyse av bygningsdetaljene det beste midlet til å fastslå en kronologi og datering. Detaljformene er nemlig forskjellige på de forskjellige tidspunkter. Dette skyldes både en teknisk og konstruktiv utvikling og en estetisk. Ved planmessig å undersøke i hvor stor utstrekning de forskjellige tekniske og estetiske bestemte former opptrer i samme kombinasjon, kan en få greie på de forskjellige tiders stil og byggemåte. Noen absolutt datering kan en ikke få på denne måten, men om en tidsetter feil, så skulde husets alder som type ikke lide noe ved det.

Men analysen av tekniske og estetiske faktorer må også komme den kunstneriske vurdering tilgode. Særlig er laft-hodeformene karaktergivende, og deres nyansering bestemmer i høy grad husets individuelle preg.

Undersøkelsen av loft og buer går ut fra et enkelt dalføre, fordi dette danner et skarpt adskilt kulturområde. Selv om hovedprinsippene i bygningsskikken var de samme over hele Norge i oldtiden, så gjorde det seg tidlig større eller mindre avvik gjeldende som skrev seg fra stedlige forhold og forskjellig materiale. På grunn av ulike kulturelle forutsetninger, skilte de forskjellige bygdelag seg ut fra hverandre som egne særpregede kulturområder, og en kan snakke om Telemarkstil som forskjellig fra Numedalsstil. Når denne utkrystallisering begynte, vet en ikke, og når en står overfor de eldste hus i Numedal, så kan en ikke si, om ^{deres type} de har tilhørt bare dette dalstrøk eller ei.

Resteparten av denne avhandlingen utgjeres av monografiske skildringer av loft og buer i forbindelse med fremlegging av fotografier og oppmålinger. Granskningsvirket er så

rikt at det er rådlost å ta med på langt nær alt. Det merkeligste og viktigste monument fortjener en mere inngående behandling. Ellers får det vare nok med å trekke opp de grunnlinjene som loft og buer utvikler seg etter, slik at en får et klart inntrykk av arkitekturen og ikke fordunkles av detaljundersøkelsene.

Professor J. Meyer har i "Fortids kunst i Norges bygder" gitt et nøye utgreiing om kunsthåndverkets personalhistorie. - Da denne vesentlig faller sammen med byggekunstens personalhistorie, er det ikke så nødvendig for meg å sette bygningene opp mot en individuell historisk bakgrunn.

Undersøkelsesområdet.

Numedal hører til de bygdelag i landet som er rikest på loft og buer. Disse opptrer der i så mange typer at de gir et utmerket granskningsvirke. Dessuten tilfredsstiller dalføret de krav til materialets ensartethet og kvalitetsnivå som er nødvendig når en skal betrakte en husart fra flere synspunkter.

Navnet Numedalen gjelder for den del av dalen som ligger ovenfor Kongsberg, idet dalen nedenfor er kallt Sandsvær så langt som Buskerud fylke rekker.

Det egentlige Numedal innbefatter altså nå, regnet nedenfra herredene Flesberg, Rollag, Nore og Uvdal. I Flesberg er dalbunnen bred og fyllt med lange sandmoer, og mot øst er dalsiden brutt ned og bebyggelsen brer seg utover vide skogtette åser, Etter en trengsle ved Djupdal vier dalen seg ut som et basseng ved hovedbygden i Rollag, men så blir dalen trang som en revne og skarpt nedskåret mellom høye fjell og plataer og er nesten uten sidedalfører. Størst i utstrekning er Uvdal, det øverste herredet. I det egentlige Uvdal ligger gårdene tett sammentrengt, så kommer et lite antall i Dagali og Skurdalen. Arealet utgjøres hovedsakelig av den milevide fjellvidden som strekker seg helt inntil grensen mot Hordaland på Hardangervidda og gir glimrende beitemarker.

Mange ting sier at en skal være forsiktig med den antagelse som går ut på at Numedalens kultur er en direkte utløper av en langt rikere som hersket i de mere centrale flatbygder. Allerede oldfunnene som øker i antall oppetter dalen, tyder på at det kulturelle tyngdepunktet har lagt i den øvre delen. Tar en også oldtidens levemåte, kommunikasjonsforhold og klima i betraktning, så blir den mening styrket at Numedal

fikk sin første innvandring fra andre fjellbygder. Fjellet har alltid bydd lettere adkomst enn de store, tette skoger. Det er sannsynlig at hovedveien engang har gått over Hardangervidda, og at de andre fjelloverganger er gått over til Telemark. Dette er rimelig på grunn av den historiske samherighet som det synes å være mellom Telemark og Numedal i sagatiden. Sagnaenes og andre tidligere kilders opplysninger om Numedal er meget dunkle, men skal en finne ut noe om Numedal i de eldste tider, må en søke under Telemarkens historie. Det nåværende Numedalen synes i sagatiden ikke å ha hatt noe eget navn. I følge Gustav Heber blir dalen for første gang omtalt i Historia Norwegia i forbindelse med det daværende Telemarken som "Thelemarcia cum ruribus remotis" og det er neppe tvil om at Numedalen må betraktes som et biland til Telemarken. Historien til disse landskaper faller sammen gjennom hele middelalderen. En ser det for det første i den nyssnevnte uttrykksmåte, for det annet i den skinnskattv som begge distriktene ble pålagt. En annen viktig ting som en skal merke seg er den språkgrense som går mellom Flesberg og Rollag. Flesbergmålet likner mest på de vikske målfera, mens målet i øvre Numedalen likner mest på det i Telemarksbygdene. Dette holdt sammen med det som før er sagt synes å tyde på at de ^{nedre} ~~andre~~ bygder som Flesberg og Svene i eldre tid har stått i nærmere forbindelse med flatbygdene, mens den øvre del av dalen har hatt størst samferdsel med Øst-Telemarken og Bergens stift. Langt ned i det forrige hundreåret gjenspeiler den livlige kulturutvekslingen mellom fjellbygdene seg i bygdeskikk og kunsthåndverk. Stadig har rosemalere fra Telemarken og Hallingdalen vært på vandring til Numedalen som ikke har hatt noen framragende kunstnere på rosemalingens område. Men med dyktige ^{viktige} tømmermenn har Numedalen vært selvhjulpne, og disse har satt/spor etter seg i Telemarkens og Hallingdalens bygningskunst.

Numedalen synes gjennom hele middelalderen å ha vært nokså løst knyttet til riket og kongemakten og geistlighet ellers. Bøndene slapp å betale kirkeskatter som prestreida og biskopskatt, og den kongsskatten som ble pålagt dem var meget liten i forhold til den som andre landsdeler hadde. Dette må sees mer i sammenheng med Numedalens avsides og utilgjengelige beliggenhet som gjorde det mulig å gjøre større motstand mot kongemaktens forordninger, og med fattigslige økonomiske forhold. Men mange middelalderlige loft som i sitt anlegg og kunstneriske utsmykning hever seg på et ualmindelig høyt nivå kan ikke forklares ut fra annet enn en solid velstand hos byggherrene. En kunde tenke at de skriver seg fra tiden før den store folkeøkningen da gårdene ble oppdelt i flere bruk og før den voldsomme nyrydningen setter inn i østlandsdalførene i 1300 - 1400 årene. Da fremkom en mengde gårder som knapt maktet å fø sin mann. Av gårdsnavn med endingen "rud" har Numedal mange av, visstnok mer enn noen av de andre store dalfører på Østlandet. Men nå er ^{mange} ~~de fleste~~ av de eldste loftene nettopp sen-middelalderlige. Så har det vært antatt at deres byggmestre har vært nære etterkommere av en norsk adel, og i "Fortids kunst i Norges Bygder" omtaler Professor Johan Meyer gården Kravik i Nore som et høvdingesete. Men Gustav Heber slår fast at noen herse eller lendermann kjennes ikke i Numedalen gjennom middelalderen. Han hevder at byggherrene er almindelige rike bønder som ikke er mere høyettede enn andre selveiende helgårdsbønder. De har skillt seg ut fra andre ved sin større rikdom som de har erhvervet seg ved arv, ekteskap og personlig dyktighet.

At Numedal ble ilagt skinnskatt viser at der ikke var noen kornbygd eller noen særlig fremstilling av melkeprodukter, men tyder på et utviklet fehold. Fra 1600- årene og utover får en bedre greie på økonomiske forhold hos privatpersoner, og en ser da at en vesentlig del av en numedølings rikdom ble skapt

nettopp ved handel med hest og fe. Uvdølingene som mest drev med slaktehandel, hadde lettest for å heve seg opp over det alminnelig økonomiske nivå.

Vi ser at det i Numedalen gjennom ca. 600 år går en kontinuerlig linje av en slik tradisjonsbunden, høyt utviklet bygningskunst at ikke noe annet dalføre kan oppvise maken. Numedalen har alltid hørt til de mest avsidesliggende dalfører og gjør det ennå idag. Industrien er lite utviklet og befolkningen må fremdeles betraktes som skogsarbeidere og feholdere med husbehovsjordbruk. En relativt isolert tilværelse og enkle leveforhold skaper ikke så fort nye behov, og derfor blir Numedalen strengt konservativ, og moderne former opptas med stor forsiktighet. Bøndene holder fast på de samme hustyper og husgerådsformer, og folkekunsten lever sterkt fram til 1900.

Benevning, motivlån og funksjon.

I sagaskriftene blir bur og skemma alene og i mange ordsammensetninger brukt om hverandre til å betegne forskjellige sove- og forrådshus. Bur er et nokså farveløst ord med en vid betydning og synes ikke å ha betegnet noe bestemt hus i sagatiden. Det blir brukt om mange høyst forskjellige hus, og det danner det siste ledd i ikke mindre enn 24 forskjellige sammensetninger, mens skemma som er avledet av adjektivet "skammr" skulle peke hen på et encellig hus med en kort og kvadratisk grunnplan, i motsetning til langloft eller de mer langstrakte bur med forsval. Både R. Keyser og Gudmundson skjelner mellom skemma og bur funksjonelt. Gudmundson bemerker at bur når det står alene nesten alltid blir brukt om matbur, mens skemma alene eller i sammensetninger særlig blir brukt om hus som tjener både til oppbevaring av klær og til soverom. 2. R. Keyser forteller at skemma ofte brukes om et eget hus for fornemme, særlig ugifte kvinner hvor de oppholdt seg til daglig, et slags jomfrubur. 3 - Det ligger nokså nær å dra den slutningen at disse to ordene opprinnelig betegnet to forskjellige slags hus, og K. Rhamm har forsøkt å kaste lys over det problemet som knytter seg til den stadige vekselingen av bur og skemma.

Ut i fra analogier i finske forhold kommer han til det at skemma opprinnelig var et hus forskjellig fra burene, et hus som de ugifte kvinner oppbevarte sine eiendeler i og som de betraktet som bare sitt. En senere sammensmeltning av bur og skemma til et hus frembrakte så denne vakling i benevnelserne. 4.

Denne teori har meget for seg, men hvordan det enn var så synes skemma og bur gjennom hele sagatiden å ha vært ett og det samme huset på en vanlig bondegård.

Både skemma og bur kunne betegne to-høgdes hus, men ettersom disse skilte seg ut fra de andre husa på gården nettopp ved lofthøgda, fikk de navn etter denne og ble tidlig i sagatiden kallt for "Loft". Ordet skemma falt bort, og det ble vanlig å bruke bur om et enhøgdes, og loft om et to-høgdes forrådshus.

Ordet bu (bud) synes å være en senere betegnelse som etterhvert har trengt seg mere og mere fram fra kystdistriktene og oppover i dalene, slik at der hvor bu forekommer, brukes ikke bur og omvendt. Nå brukes ordet bu (bud) i sagatiden også, men det var om simplere hus som tjente som midlertidige boliger ved markeds plasser, tingsteder, setrer og fiskevann. Men alt i 1408 i et brev i Dipl. Norv. II 453 angående en gård på Hedmarken, blir ordet "bod" brukt om et av husa på gården. 5

Bur og bu er som oftest forskjellige betegnelser på det samme huset, men i enkelte strøk av landet brukes begge ord til å betegne to forskjellige slags hus. I Soler til eksempel tjener burene bare som "matbur" og står på stolper eller stabbar. Buene derimot står på en lav grunnmur eller "tøttesteiner" og loftshøgda blir brukt til klas- og sove-loft. 6. I Numedalen derimot blir bu brukt bare i herredene Flesberg og Rollag, og bur bare i Nore og Uvdal, men begge betegner et og det samme huset. I Numedalen kaller en både enhøgdes og to-høgdes stabbur for bu eller bur. Når det gjelder to-høgdes stabbur, kalles første høgda for bua eller buret, andre høgda for loftet og hele huset for bua eller buret. Ordet loft om hele huset, forekommer en sjelden gang, men mest i sammensetninger som kjellarbuloft eller skillfelloft. Hver sitt navn på enhøgdes og to-høgdes stabbur som bur og loft eller bu og loft gjelder altså ikke for hele landet, men det er enkle og greie ord å bruke og har dessuten vunnet litterær hevd som tekniske ord for forskjellen

mellom de tilsvarende begreper.

I sagaene treffer en ofte på ordet "stokkabur". Det faller lettest å anta at det betegnet et hus på stabber, men det spørsmålet har også gjort seg gjeldende om det ikke like godt kunne bety et tømret hus. Dersom dette ordet forekom på Island, kunne det muligens ha hatt denne betydning i motsetning til de husa som ble bygd opp av torv, jord og stein. Denne motsetning kan det ikke bli tale om når det gjelder norske forhold, og dersom "stokkabur" forekommer i beretninger som gjelder Norge også, er det sannsynlig at det betydde det samme som vi no kaller "stabbur". At ordet "stokkabur" forsvant fra språkbruket, kan skyldes at det har gjennomgått en betydningsendring, og ikke passet på begrepet lenger.

Rent bortsett fra dette spørsmålet, så er skikken med å sette hus på stolper så primitiv at den umiddelbart gjør inntrykk av å være urgammel, og den finnes over store deler av det europeiske område på de mest avsidesliggende steder. Blandt bevarte husurner som ofte kan gi en overraskende forestilling om forhistoriske hustyper, finnes det dessuten noen som forestiller stolpehus. 7.

Likevel kan en ikke si for sikkert at stolpehus eksisterte i Norge i sagatiden. I virkeligheten vet vi ikke om noe stolpehus som er eldre enn fra ca. 1650. Dessuten finnes ordet "stabbur" nemlig ikke i sagatekstene, og ifg. Nicolaysen treffer en for første gang på det i et dokument fra 1539. 8. Ordet har etterhvert grepet mer og mer om seg, men mest som en litterær benevnelse.

Det som vi forstår med stabbur er altså et hus på stabber. En har imidlertid vært i tvil om ordet har vært avledet av "stav-bur" eller "stabbe-bur". I første tilfelle skulde huset fått navnet sitt etter stavverkkonstruksjonene i sval-

gangene, men det mest sannsynlige er at det blir kallt for stabbur fordi det står på "stabber". Når en engang i gårdens historie ut fra fellehuset skulle skille et hus som var relativt sikret mot oldsfare og der forrådet ikke skulle bli skadet av os og rek, så var de enhøgdes bura de første som en bygde. Mens det ut av disse utviklet seg noen loftstyper som direkte og utelukkende er fremkommet på hjemlig grunn, så synes visse andre loftstyper å være kommet inn utenfra. Disse finnes nemlig spredt utover hele det germanske område, og særlig står de i Sveits på mange måter de norske nær, men selv her kan det ikke være tale om noen direkte forbindelse. De har heller hatt samme opphav og Bengt Thordemann har pekt på den sammenheng som det synes å være mellom loftet og den romanske middelalderens borgpalass. 9. Dette kan i sin almindelighet beskrives som et staselig stenhuis med en overetasje som for mesteparten utgjøres av en festsal.

Langs denne løper mot gårdsplassen et galleri og opp til dette fører det en fritrapp. Dette er drag som også er karakteristisk for loftene. Et felles element er fritrappen og loftets svalganger med sine kolonnetter og rundbuer kan betraktes som en oversettelse i trearkitektur, av palassets arkade eller galleri. I loftet tjener første høgda til oppbevaringsrom, og lofthøgda med sine fine gjestesenger og lange veggfaste paller, som ikke levnet stort rom for klær og kister, lar seg forklare som opprinnelige gjestebudsaler som både segner og sagaer beretter om i forbindelse med loftsbygninger. Disse funksjoner finner en direkte parallell til i borgpalasset.

Langlofta synes å være i slekt med en bestemt gruppe av de kontinentale middelalderpalassene. 10. Typisk for disse var at de hadde to eller flere rom i underetasjen, og like mange i overetasjen. Disse rommene hadde ikke noen direkte forbindelse seg imellom, men hadde hver sin ut-

gangsder. I overetasjen førte dørene ut til en sval som altså her også tjente til å gi adgang fra det ene rom til det annet. Det samme prinsipp finner en igjen i langloftene.

Men en kan imidlertid ikke anse loftet for å ha utviklet seg direkte av en bestemt bygningsart. Det ser ut til å ha opptatt i seg bygningselementer og funksjoner fra helt ulike former, som de mer eller mindre selvstendige arkitektoniske skapelser innenfor borganleggene.

I middelalderen måtte husa på en gård tilfredsstille visse krav til sikkerheten mot overfall, og det var da naturlig at ideer til forsvarsinnretninger ble hentet fra den befestede og bebodde gården - nemlig borgen.

Mange loft, særlig de på 3 høgder med ett rom i hver høgd og med svalganger rundt alle 4 sider, de såkalte trehøgde loft, synes å være en slags avleggere av borgtårnene, de som går under navn av Bergfried eller Wohnturm. Deres utseende er tårnlignende, og svalgangene som med reisverk og skyte^glugger danner brystvern, minner meget om vekterganger.

Mange ting i lofta er tydelig tenkt til forsvar, og i sagaer og segner fortelles ofte om hvorledes en under overfall søkte tilflukt i lofta for å yte den siste motstand der. Fri-trappen kunne lett skyves fra og gjøre adgangen til svalen vanskelig, fra loftsrommet kunne en gjennom en lem i gulvet komme ned i bua som ofte sto i forbindelse med en underjordisk gang.

I flere av de eldste loftene er det for enden av en sidesval et locum. Gjennom ett hull i gulvet faller eskrementene i en dunge på marken under "hvor svinene gikk og rotede". Dette minner om de locum som fantes på enkelte middelalderborger. Der var locum et lite selvstendig hus og sto i forbindelse med boligrommene ved en innbygget gang. At plasseringen av locum i loftsvalen er et drag som er hentet fra borgarkitekturen, får

en klarest inntrykk av når en ser på Rygnestadloftet. Der danner locum et lite karnapp for seg og stikker et stykke ut for svalgangen.¹¹

Svalgangenes primære funksjon var sikkert å tjene som gang i fra fritrappen og til rommene. Men forskere som E. Sundt og Sune Ambrosiani mente at forrådshusene fikk loftspåbygg nettopp for klærnes skyld, at reiseverket i svalen ble bygget for at solen ikke skulle brenne direkte på tømmerveggen og gjøre det så lummert inne i loftet at de ømtålige tekstilene tok skade av det.¹² Dette må no ansees for å være en foreldet oppfatning. Skulle denne tanken ha noe for seg måtte svalgangen omgi loftet på alle 4 sider. Men mange selv av de eldste loftene har svalgangen ført om bare på en, to eller 3 sider, og de sider som ikke er dekket av reisverk, vender svært ofte mot solen.

Ofte hører en at loft med svalanlegg blir kallt for "skinnfelloft". Det blir sagt at grunnen til at de blir kallt slik, er at de brukte loftsvaler til å henge opp klær, og særlig skinnfeller i. Dette høres så meget rimelig ut som svalgangene i sveitsiske loft går under navn av "Gewandlaube" og blir brukt til å tørke og lufte klær i. Det viser seg imidlertid at skinnfell-loft er en forvanskning av "skill-felloft" som en også av og til hører. Ordet "skillfell" kommer av det oldnorske "skjaldfile" som blir oversatt med "paneling" og betegner altså stavverket eller tilene i svalveggene. Men så ble ordets opprinnelige tyding glemt, det ble forvekslet med det liktklingende ordet skinnfell som ga en forklaring på loftets funksjon.

En eldgammel bygningskikk var å binde sammen stue og loft ved en innebygget gang eller bru - en såkalt "drumbegang". Denne kunne gå som en fortsettelse av stuesvalen bort til loftsvalen¹³. Dette var bare mulig der stua og loftet lå etter hverandre i en bakke. Var tunet plant, gikk den fra loftsvalen og

bort til stuerøstet.¹⁴ Drumbegangen hadde ikke bare til oppgave å sikre adgangen fra stue til loft under ufred, men også til å gjøre veien mellom disse to husa bekvem og lettvent. Den er et byggemotiv som tydeligvis er hentet fra borganleggene. Løpegangene bak ringmuren var nemlig ikke bare forsvarsganger, men også forbindelsesganger. De forbandt de rommene som i de forskjellige bygninger lå i samme høyde med hverandre, for å lette trafikken innenfor borgen, slik at en slapp å gå opp og ned trapper per 15.

På de vanlige gårdene måtte vel loftets karakter som forsvarssted alt i sagatiden tre mer tilbake. Flere steder i sagaen hører en om at første høgda ble benyttet til oppbevaring av matvarer og redskap. Hvorvidt loftet i denne bruk har skilt seg ut fra de andre forrådshusa på gården ved å bli brukt som oppbevaringssted for et spesielt forrådsslag, er vanskelig å få rede på. I andre høgda oppbevarte en klær og andre kostbarheter, og her sto det ofte veggfaste senger. Et annet uløst problem som knytter seg til loftet er hvorvidt det som sovested ble benyttet ved siden av eller istedenfor andre. Men det kan slås fast at det var andre høgda, oppbevaringsrommet for klær og kostbarheter, som tjente som ordentlig sovested. Ut ifra sagaene kan en slutte seg til at i hvert fall de større odelsbønder forventet til dunst- og røkfrie rom sov regelmessig i loftet såvel som sommer som vinter.

Loftet hadde også en viktig funksjon som gjesterom. Det var på en vis representasjonshuset, og etter størrelse og utstyr angav det bondens sosiale posisjon. (Fordi gudshusene stod i midtpunktet av menneskenes åndelige interesse, søkte en å overføre til bolighusa en del av den prakt og stemning som de hadde sett og opplevd i kirken. De kunstnerlige utslag og konstruksjoner som en finner, særlig i middelalderske loft, har

derfor en nær sammenheng med religiøs kunst og kirkebygninger.

Dessuten spilte loftet en viktig rolle som daglig oppholdssted for gårdens kvinner. I varme dager satt de med sitt håndarbeid ute i svalen som ga et skjermende oppholdssted i det fri. Da er det som det står i folkevisene:

"Hillebjørg site i bure,
saumar gullstakkar te brure".

At loftet som det staseligste huset på gården har hatt en såregen plass i folkets bevissthet viser seg i ^{den} utstrekning som romantiske hendinger ble henlagt i det. Stadig blir loftet benevnt i folkevisene med mange forskjellige poetiske uttrykk, og dette sammen med dets maleriske form gjør at når vi betrakter det, blir vi hensatt i folkevisene ^s og eventyrets stemning.

Selv om liv og levemåte på en gård i løpet av de siste 500 år har gjennomgått store forandringer, så har loftenes grunnform og de skikker og funksjoner som har vært knyttet til loftet, for en stor del holdt seg oppe til våre dager i de mest avsidesliggende dalfører som Numedalen. Langs veggene står det store kjer og veggfaste byrer fylt med mel og korn. Tørket og saltet kjøtt henger oppunder taket, og på hyllene ligger brødleiver og ostestykker.

Oppe i loftet står som oftest flere rosemalte klesskister, der en oppbevarer små plagg som huer, vester, tørklær og syljer, og på stenger som går på kryss og tvers under taket, henger sengklær og gangklær. Her oppe står det mest alltid en sengerekke på to eller tre veggfaste senger langs den ene sideveggen. I dag blir disse sjelden brukt som gjestesenger, men det er ikke mer enn ca. 100 år siden, at skikken med å bruke loftrommet som gjesterom var levende.

Loftet tjener heller ikke lenger som daglig oppholdssted om sommeren eller som fast sovested året rundt. Men om

sommeren ligger unggjentene der, og til denne skikken knytter det seg en annen, nemlig nattefrieriet, som her foregår under særegne former og er spesielt knyttet til loftet.

Første gang loftet omtales i sagaen er i Ynglings-sagaen i forbindelse med Fjolners død, og det fremgår her at det var et langloft og et gjestebudsloft. Den kongehallen oppført av tre som kong Eystein anla i Bergen var sikkert en loftsbygning, og i Olav den Helliges Saga fortelles at kong Olav engang overnattet i et loft som påpekes å eksistere den gang sagaen ble skrevet ned. Av sagaens mange opplysninger og antall bevarte middelalderloft, kan en slå fast at loftet var alminnelig i sagatiden. Det med svalsanlegg fremtrer da som et fullstendig romansk byggeprodukt, men med den internasjonale romanske kunstens undergang, ser en her begynnelsen til en spesiell nordisk kunstoppfatning. Om loftet med svalsanlegg "innvandret" som en fullt utviklet husform, kan en fra middelalderen av mest regne med en hjemlig utvikling både med hensyn til plan og oppbygning som avpasses etter lokale behov.

Oppbygning og utseende.

I Numedal kan en på nest alle loft og bur fra før 1700 se sikre merker på at de opprinnelige sto direkte på jorden på et lavt underlag av steiner, slik som lofta i Setesdalen og Østerdalen enno gjør det. Steinene har ikke dannet noen kompakt svillemur, men var lagt med mellomrom som fungerte som trekkhuller og gjorde rommet luftig av hensyn til forrådet. I de tilfeller det ikke var kjeller under, bestod gulvet av hardtrampet jord.

I slutten av 1600-årene brer visse byggeformer seg oppover dalen. Også forrådshusa gjennomgår endringer som bryter med mange konservative drag. Nye skikker innarbeides i gamle tradisjoner og der fremstår typer som er egen for sin tid. Den største endringen som ble gjort, skyldes rotteplagen som begynte å øke utover bygdene og de hygieniske krav som gikk ut på å gjøre forrådsrommet tørrere og luftigere. Dette førte til at alle forrådshus unntatt kjellerbuer og kjellerbuloft ble satt på stabber.

Stabberosten dannes først av en ramme på som regel seks bunnstokker. Disse har samme tverrsnitt som de middelalderske veggsviller med oppad - innad skrånende sider. På disse blir så stabbene nedfelt. De har rundt tverrsnitt, og øvre delen er innsvinget som en hals. På hver stabberekke blir det i mone-retning lagt en diger halvkløyvning eller flak med den runde siden opp og undersiden litt innholet. Disse flaka skyter på alle sider utenfor stabbene og danner et hinder for rotter og andre smådyr, samtidig med at det beskytter stabber og stabbesviller for væte. Men flakene tjener også som lunner til gulvet som består av halv kløyvninger. Foran ytterdøren

er det lagt en tram eller pall, bestående av en diger halvkløyvning, og trappen er plasert ca. 15 cm. ut ifra denne for at smådyrene ikke skal komme til.

Mens tømmerveggen danner huskjernen og både har en omsluttende og bærende funksjon, så har svalgangenes stavverk bare en omsluttende og danner en slags forskalling. Rammen i stavverket blir brakt istand ved at de øverste og de nederste stokkepar i veggene blir trukket frem mot svalsiden. Over disse blir det lagt tversgående sviller og stavlegjer og i skjæringspunktene blir det reist kraftige runde hjørnestolper og i mellom disse mellomstolper. Fylningen i dette rammeverket består av flatteljede tiler, som er innpasset i en ramme som er gjort i sville og stavlegje. Tilene er sammenføyd på tre forskjellige måter. Den eldste måten er at de på den ene kanten blir forsynt med en fjær, og på den andre med en tilsvarende nut og kilt i hverandre. En annen også middelalderisk teknikk er at tilene blir forskjøvet på hverandre ved skrått avhuggede kanter, og den tredje er at tilene støter stumt imot hverandre med plane kanter. Denne siste måten anvendes fra midten av 1600-årene og utover.

Mellomgulvet blir lagt hovedsakelig på to måter. I mest alle loft med svalgang om tre sider, går gulvbjelkene på tvers av huset. De trekkes på begge sider utfor tømmerveggen, og bærer sidesvalene mens fremsvalen holdes av stikkbjelker. I loft uten svalsanlegg, blir gulvbjelkene lagt på langs i mønneretning. I et par middelalderloft med svalganger treffer en også på langsgående gulvbjelker, som i disse tilfeller også bærer fremsvalen mens sidesvalene bæres av stikkbjelker.

De eldst bevarte takstoler i Numedalen viser en kombinasjon av åstakets og sperretakets konstruksjonsprinsipper. Takstolen synes å ha utviklet seg av åstaket og representerer en overgangsform til det rene sperretaket som aldri vinner

innpass i Numedalen. Den kan bedre karakteriseres som et "uekte" åstak enn som et "uekte sperretak", da det er to sideåser som er hovedbærere. Ovenpå disse hviler et antall sperrepar som er sammenføydt parvis og skåret sammen på halv ved. Den stumpe takvinkel utelukker et ekte sperretak, da trykket ikke kan avledes til veggene, men faller mot det tomme mellomrom. Sidetrykketner så lite at sperrene som regel ligger løst på åsene, men for å hindre utglidning av taket, griper sperreendene som haker i veggbandstokkene. Dersom takvinkelen er spissere enn $3/4 R.$, kan det hende at sperrene er nedfelt også på åsene. En kan merke seg at to sideåser med sperrer forekommer i alle våre avgjort eldste bolighus av tre, noe som taler sterkt imot teorien av det rene sperretakets eldre alder. I Numedalen er denne takstolen uten unntagelse anvendt i alle middelalderloft og den forekommer like frem til 1665.

I begynnelsen av 1700 - årene fortrenses to sideåser med sperrer av en mønås med sperrer og dette må sees i sammenheng med peisens fortrenkning av åren. Nødvendigheten av å ha to sideåser for å skaffe plass til ljoren i mønekammer forsvant, og mønås med sperrer vant innpass. I stuene forekommer denne takstolen like fra 1630 men den blir alminnelig i loftene først et hundreår senere.

Takstoler med åser og sperrer ble av estetiske grunner foretrukket i innhusene, mens åstaket alltid har vært vanlig i uthusene. Men alt fra midten av 1700-årene begynte det rene åstaket å gjøre seg gjeldende i lofta, for fra ca. 1800 og utover å dominere helt i alle innhus.

Den lave takreisning som de eldre takstoler med åser og sperrer har, var betinget av torvtaket. Dette er den eneste takbekledning vi hører omtalt i sagaen, og det er utvilsomt det eldste. Det er det varmeste og solideste og det spesielle norske tak. På troa som går på tvers eller langs ettersom det var åstak

eller sperretak, ble nevra lagt i 4-5 lag nedenfra og oppover. Oppå den kom torva, ofte i to lag med gressidene mot hverandre slik at disse grodde sammen. Denne takbekledningen krevde et randbrett "torvål" som skulde hindret torva i å gli utfor. Torvålen henger i rafter eller trekroker som er nagla fast introa. For å holde fast nevra for endene av taket, er de her lagt "vindhuvarer", et par tunge stokker som er naglet fast i takbordene.

I den senere tid ble torvtaket mer og mer erstattet av spontaket. Dette har også gamle tradisjoner her i landet. Det finnes på våre stavkirker, men her er det av annet slag enn det som blir brukt i Numedalen. Estetisk sett er spontaket mindre tiltalende enn torvtaket og praktisk sett meget mindre holdbart. I Numedalen skal de eldste sponen være ca. 90 cm. lang og ca. 2 cm. tykk, mens bredden varierer sterkt fra 9 - 16 cm. for tetthetens skyld. Den blir festet til lekter og lagt i 3 lag som nevra i et torvtak.

Mens det utover i det 20-århundre ble meget brukt å legge bordtak på uthusa, så var teglstenstaket det mest alminnelige på innhusa. Det er vanskelig å si hvor gammelt teglstenstaket er i Numedalen. Det ^{eldste} skriver seg fra omkring 1790, og i våre dager er det nesten enerådende både på innhus og uthus deroppe.

Etter laftingen er beiteskienes innfelning den viktigste konstruktive oppgave ved tømmerveggen. Beiteskiene tjener både til avstivning av veggen ved dørpartiet og til dørpost. De blir innfelt i veggen etter to forskjellige prinsipper. Den ene er at stökkendene ved døråpningen blir forsynt med en fjær som innfelles i en tilsvarende nut på beiteskiene. Dette er den typologisk sett eldste forbinnelsesmåten og forekommer utelukkende på middelalderlige hus. Den andre forbinnelsesmåten er at stökkendene har not eller beite som beiteskiene innfelles i.

Beiteskier som er forbunnet med tømmerveggen etter dette prinsippet, kan inndeles i to hovedtyper, en middelaldersk og en yngre. Den middelalderske typen er kraftig og bred og er i ytterkanten avbladet til en spissbueaktig fjær som innpasses i en renne av tilsvarende profil. Fra omkring 1600 viker denne plassen for en spinklere beiteskitype som ikke gir noe spillerom for dekorativ utforming. De har "svalerumpe" - det vil si at de er innfelt i tømmeret uten avbladning, og at kanten som er innfeldt i nuten er forsynt med en renne. Denne griper over en rygg som skyter ut fra nutens innerside.

Også de eldste dørene er tømmerformer. Eldst er den formen som består av to til 4 planker og to kraftige labanker. Labankene holdes av kraftige firkantede nagler og ligger utenpå plankene. En yngre form har labankene litt innfelt i døren og runde nagler.

Omkring 1730 begynner snekkerformene å gjøre seg gjeldende ved dørene i loft og stuer. Labankene blir no helt innfelt i døren og naglene er gjort overflødige. De store dørbeslag som ga et godt bilde av Numedalens smijernskunst svinner inn. Små gangjern kommer på innersiden, mens utsiden av døren blir belagt med fint profilerte panelbord. Disse kan bli lagt horisontalt, vertikalt eller på skrås, men oftest blir de oppdelt og skjett sammen til enkle geometriske figurer, som "fiskeben", kvadrater eller romber som blir lagt konsentrisk utenom hverandre. De forskjellige motiv viser oftest barokk-karakter.

Før nøkkellåsen kommer i anvendelse er bjørnelåsen med låsstokk og slå den vanlige lås. I de middelalderske loftene får den en særskilt fin utforming. Lås-stokken er kraftig og festet til ene beiteskien med trenagler. Den trekker seg over hele beiteskiens lengde og er rikt listet langs en vakkert formet profil.

Det er dørpartiet som gir de eldste tømmerhusa artikulering og uttrykk. Ved inngangen til bolighusa ser en en sterk og direkte påvirkning fra kirkelige portaler, og i middelalderske loft slutter dørpartiene seg så nær til sine forbilder, både med hensyn til teknikk og motivopfatning, at en kan snakke om portalkunst.

I loft og buer er, bortsett fra døren, små glugger de eneste åpninger i tømmerveggene. De er vanligvis ca. 25 cm. brede og ca. 20 cm. høye og er ofte sperret med et par jernstenger. I sove- og forrådshusa er kravet til lys ikke stort, og gluggene i de tørrede rom tjener mer som luftventiler enn som lyskilde. De er som regel plasert høyt oppe midt på ene gavlveggen og er enten hugget ut i overliggende stokks underkant og underliggende stokks overkant eller bare i en stokk. De kan ha forskjellige form. I de eldste husa har de oftest skrånende sider og form som en trakt, mens de i yngre hus har vinkelrette sider.

Svalgluggene derimot tjener både som lysfang og skyteglugger, og deres plassering og arkitektoniske utforming med buer og kolonetter bidrar i høy grad til å bestemme loftets uttrykk. De er som regel plasert mellom to flatstolper og kolonettene er inntappet mellom stavlegja og et tverrtre.

I flere loft finnes det vinduer, men de er alle fra en senere tid. De er smårutete og ganske små. Målet på rammen er som regel ca. 65 cm. og sprosser, listverk og poster som er av tre, viser 1800 - årenes vanlige profiler.

I den høyt utviklede bygningskunst som tytrer seg i de eldste loftene, ser en at materialbehandlingen er bestemt av en viss teknikk og en bestemt dekorativ formgivning som ofte opptrer i faste kombinasjoner. En viss teknisk løsning følges av et visst estetisk krav. No er det ikke alltid at en teknisk løsning fremtvinger en bestemt estetisk utforming. En kan f. eks.

se at laftehodene som er utsatt for påvirkning av forskjellige stillfaser, kan ha høyst forskjellig form ved en og samme laftehalstype. Retarderingen i den estetiske og tekniske utvikling gjør seg ulikt gjeldende. Men en analyse av flere hus viser at en teknikk i overveiende grad opptrer under en bestemt stillfase, og dersom den opptrer i en annen, er det som regel i den nærmest liggende.

Noe ved de eldste loftene og buene som i høy grad vekker vår estetiske interesse er den enkle, men behendige materialbehandling. Så lenge middelaldertradisjonen varer, er det høvling og teljing som sterkest karakteriserer treflaten. Høvlingen eller skavingen blir særlig brukt til pussing av veggstokker og tiler, mens teljingen helst er anvendt på sperrer, bjelker, golvplanker, og takbord. Både ved høvling og teljing kan en skjelve mellom to forskjellige behandlinger, en som er gjort rent nødvendigvis og en med et mere estetisk motiv. Høvlingen kan enten være gjort slik at parallelle konkave spor som møter hverandre i skarpe åser, blir sterkt synlig, eller virket kan være så pusset og bearbeidet at høvelsporet knapt er merkbart.

Ved lett synlige bygningsdeler som bjelker og sperrer og takbord kan en se anvendt en slik presis teknikk at hensikten er å oppnå en dekorativ virkning. Denne behandlingsmåten kalles for spret-teljning eller "fiskehogg" og gir treflaten en egenartet karakter som uttrykkes ved parallelle, konkave spor utformet av tette småhugg som etterlater seg tette tverrstilte parallelle rifler.

Det vanlige kravet innen eldre norsk tømmermannskunst er at veggstokkene skal være "ringhogd" eller "honkjedri" er satt ved de fleste middelalderske loft i Numedalen, og kravet blir sporadisk oppfylt liketil slutten av 1700 - årene. Det går ut på en avrundning eller ovalering av stokkene og at disse blir gjort like tykke i begge ender. Denne utjevningen av forskjellen mel-

lom topp og rot er mere eller mindre konsekvent gjennomført, av og til kan vekslingen i tømmerveggen av tykkende og tynnende tydelig merkes, av og til ikke. Med denne behandlingsmåten følger også at stukkene er glatthøvlet, og at tømmeret innbyrdes har samme dimensjon, noe som gir veggen en usedvanlig streng linjevirkning.

I de eldste husene, særlig de middelalderiske loft hvor bygdens kunstneriske skaperkraft mest gjorde seg gjeldende, beror skjønnheten først og fremst på en god og sikker proporsjonering bygget på erfaringsmessige standardiserte forhold i høyden, bredden, takvinkler. Dessuten et smakfullt utvalg av materialdimensjoner, fint behandlede detaljer og ikke minst tidens patina. Når det gjelder den ytre form blir plassering av rom, dører og glugger og dekorative linjer satt i et strengt system. Novenes formidling med novarmene kan være forskjellig og tidspreget, snart går de vertikalt opp, snart i en vinkel eller i en myk bue. Novarmene blir prydet med forskjellige motiver, og alltid antyder de en elasticitet som fullstendig harmonerer med deres bæreevne. Svalstolpene har også en rikdom på forskjellige former og mens disse sammen med vindskier, dørpartier og skakstokker blir figuralt og vegetabilt behandlet, ofte med en symbolsk betydning bak, så blir huset ellers staset ut med profiler. Som oftest tjener den dekorative utforming av de enkelte arkitektoniske ledd til å understreke den konstruktive idé, og den virker sjelden overflødig eller påhengt.

Beliggenhet.

I Numedalen finner en idag knapt et eneste uruplet tun igjen, men enda står mange hus igjen på sine opprinnelige tuffer, og ved hjelp av gamle utsagn og utskiftningskart kan en lete seg tilbake til den gamle tunskipnaden. Det viser seg da at en alltid for noen hus fulgte en viss regel for hvorledes de enkeltvis skulde stå i forhold til hverandre, mens andre hus synes å være plassert helt tilfeldig hvor det best hørde.

Også i Numedalen har en eksempler på at middelalderlige loft var forbundet med stuen ved en drumbegang. Drumbegangen var sjelden, men til alle tider og på alle steder har loft og buer hørt til innhusenes klasse og vært intimt knyttet til disse.

I det nærmestliggende kulturområde Aust-Telemark ser en svært ofte både en-roms og to-roms buer med inngangsdøren på langsiden, mens dette overhode ikke finnes i Numedalen. Den sterke gavlbetoningen som særkjenner loft og bu i Numedalen henger sammen med deres plassering i tunet. Det er nemlig et typisk trekk at loft og bu står rett ovenfor stuen med gavlsiden rett imot. Ligger gården i en bakke står alltid forrådshusene nedenfor stuehusene og med tverrenden vendt mot dalen. Er landet bratt kneiser de ofte på høie stenpillarer.

På de minste gårdene der en fra først av ikke hadde råd til å bygge seg et loft måtte en nøye seg med en liten bu, men senere når smågårdene ble drevet opp, satte en ofte opp et loft ved siden av. Når hussholdningen utviklet seg på de gårdene der en fra først av hadde et loft, ble økede rombehovet ofte fylt av en bu. Slik blir den mest regelfaste og karakteristiske sammenstilling av hus i tunet en veslebu ved siden av et loft. Men på

de største gårdene er det ikke sjelden at det står to loft ved siden av hverandre, og av og til kan en se en sammenstilling av to loft og en bu. På størrelsen og antall av loft og buer kan en lett gjette seg til om en gård har store jordvidder eller ei.

Når det gjelder kjellerbuloft og linbuer, så er det vanskelig å finne ut om de har gjort noe større forsøk på å legge dem i et bestemt forhold til andre hus i tunet. Plasingen virker ofte helt tilfeldig, så i så måte er det lite å si om dem. Den bevisste arkitektoniske gruppering som en har så mange eksempler på i flatbygdene, er en mindre til i Numedalen med sine høye fjell og bratte lier. Her måtte en ta mere hensyn til lendet. Men som en klar dominant raker loftet opp og danner likesom et fast orienteringspunkt i husgruppen.

Bua.

Enda de enhøgdes buene har en lengere historie enn lofta, så er det ikke mange bevarte middelalderbuer igjen. I Numedalen finnes ikke et eneste bur fra middelalderen tilbake. Buene spiller den samme rolle i husholdningen som bu-rommet i loftet. I Numedalen kan en hovedsakelig regne med to grunntyper av dem, først et kva dratisk ett-roms hus uten fremsval, og så ett med.

Begge har inngangsdøren i gavlen.

Den eldste daterte bua av den første typen er fra Ton, øvre i Veggli og skriver seg fra 1681. (Fig.1 og Pl.I)

Veggstokkene er nå flatteljet på utsiden, og taket bæres bare av åser, men opprinnelig var tømret helt rundt og takstolen bestod av to sideåser med sperrer.

Det beste og det eldste eksemplar av den andre grunntypen, er bua på Linteigen i Flesberg som er datert 1671. (Fig.2.) Det er fint tømret med sekskantede laftehoder. Svalen er kledd inne med reisverk, bare resten er tømret. I hjørnene og ved døren er reist stolper som er prydet med et enkelt skurdmotiv. I stoken over inngangsdøren er det utformet en flatbue som er understreket med et enkelt fiskebensmønster. (Fig.3.)

Ellers er det sjelden at de enhøgdes buene får slik dekorativ behandling at de vekker noen kunstnerisk interesse. Det som kan utmerke de enkelte buer er størrelsen og tømringens kvalitet. En av de største buene står på Lehovd i Flesberg. (Pl.II)

I buer med fremsval står det som regel tilvenstre for inngangsdøren en seng, og om sommeren sover som regel en av ungdommene på gården her. Men skikken med å ha seng i busvalen er nokså ny og stammer fra den tid da lofta fikk lukket under-sval.

Før ca. 1600 ble alle buene av den andre grunntypen oppført slik som bua på Linteigen, men fra da av ble fremsvalene laftet, slik at det fremkom to burom som ofte ble gjort omtrent like store. Men funksjonelt undergår det ingen endring. Det fremste rommet kan betraktes som en "lafttømret fremsval", og det brukes fremdeles som sovested. (Fig.4)

På Nordre Dalegård en står en bu som utgjøres av to tom med fremsval. Inngangsdøren er i gavlen og aksialt bak denne er to dører som hver fører inn til et innenforliggende rom. I svalsrestet er det avdelt en sovehjell som en kommer opp til fra en stige i rommet innenfor gjennom en dør i gavlsneien. Det fremste rommet har på den ene siden to veggfaste senger, og har vært brukt som soverom og oppbevaringssted for klær, mens det i rommet bak har vært lagret korn, mel og andre matvarer. (Pl.III.)

På Sternes i Rolla g står en bu av samme type som dette, men det er uten sovehjell. (Fig.5.) Begge disse buene er fint laftet og detaljformene tyder på at de skrives seg fra midten av 1600-årene. Deres grunnplan er noe for seg selv. Det er usædvanlig i buene at to rom har direkte forbindelse med hverandre. Når en undta r alle de buene, der det ene rommet kan betraktes som en "lafttømret sval", har ingen toroms buer dør i skilleveggen, men hvert rom har sin inngang.

Det er da rimelig å anta at denne typen er utgått av ettroms buene med sval foran, og at dens to rom skyldes deling av ett større rom. Typen er da kommet frem på en helt annen måte enn dobbel-buene som er oppstått ved at to like, mindre buer er bygget sammen. Dette er gjort for å spare på virke ved å la de få felles vegg og la de komme inn under samme tak.

Snart går skilleveggen på tvers og da er inngangsdørene på langsiden, eller den går på langs under mønet, og da er inngangsdørene på gavlveggen, Slike dobbeltbuer fins det mange

av i Aust-Telemark, men ikke et eneste i Numedal.

Mens de encellede buene, og de med ett rom og sval foran ba re oppbevarte matvarer, så har de to-delte buene og dobbelbuene helt den samme funksjon som lofta. Det ene rommet tjente som soverom og til oppbeva ring av klær og tekstiler og det a ndre till la gring av ma tvarer. Da alle er ifra en relativt sen tid, er det trolig at de har avløst loftene etter hvert som disse ha r rotnet ned.

VII. Kjellerbua.

Det fins mange kjellerbuer i Numedalen, men ingen er eldre enn fra slutten av 1700-årene. De ser ut som de enkleste buene med et rom og inngang i gavlén. Kjellerbuene var nødvendige der en ikke hadde kjeller under stua. Selve burommet står som regel tomt, av og til setter en inn der mer tilfeldige ting, men det ser ut til å tjene mest som en nedgang til kjelleren som er oppbevaringssted for poteter og neper. Gulvet i bua består av halvkløyvinger, med et never- og jordlag oppå. Gjennom en lem i gulvet kommer en ved hjelp av en stige ned i kjelleren. Denne er sjelden gravet helt ned i jorden, som oftest bare delvis, og den er muret opp av gråsten og utvendig kledd med torv slik at den viser seg som en haug i terrenget.

På Lande i Flesberg er der en typisk kjellerbu. (Fig. 9 og Pl.IV.)

VIII. Melkebua.

På Øvre Lid er der en melkebu. (Fig. 6 og Pl. V.)

Den består av et lite, kvadratisk rom med inngang i gavlen og den ytre formen er som ved kjellerbua. Gulvet er tregulv og taket er åstak med teglsten som tekke materiale. På begge langvegger og bakre tverrveggen er det 2 og 3 hjeller ovenfor hverandre, og på disse ligger det oster, melkebunter og melketrau.

Melkebuene synes ikke å ha vært vanlige i Numedalen. Den på Øvre Lid er den eneste jeg kjenner til. Det er koven i sommerstua, "mjølkekåvån", som blir brukt som oppbevaringssted for melkeprodukter. På setrene finnes det naturligvis mange mjølkebuer. De opptrer her ikke som noe selvstendig hus, men er bygget sammen med sjobua og bua.

IX. Linbua.

Linbua er den siste av buene. De er svært sjeldne og i Numedalen kjenner jeg til bare 2. På Pl. VI ser en den som står på Aslefet, nordre Flesberg. Den står på stenpillarer med stenheller som musekrave istedenfor på trestolper. Gulvplanke-
ne er merkelig nok lagt på langs mellom de to nederste om-
farene. Huset er så stort som de vanlige buene uten forsvall som
det forøvrig ligner. Det er tømret opp av smått tømmer som er
flatteljet både utvendig og innvendig og laftehodene er otte-
kantet. Dette tyder på at bua er fra en sen tid. Det er mest
trolig at den skriver seg fra begynnelsen av dette århundre,
kanskje fra verdenskrigens år. Da skrumpet nemlig tilførselen
av utenlandske klesstoffer sterkt inn og lindyrkingen i Nume-
dal og andre steder tok et lite oppsving.

I Linbuene oppbevarer en linkjervene fra det ene år
til det annet, og her hadde naturlig nok alle redskapene for
tilberedning av linet sin plass.

Stråkloft.
=====

I en gruppe for seg står endel loft som har slettet eller jevnstrøkne vegger og en yttre kubisk form. Disse loftene er fremkommet ved en logisk vekst i høyden av de enhøgdes buene. Utviklingen fra bu til loft har foregått trinnvis, først ble bare røst-triangelen i bua avdelt, deretter fremkom et loftsrom med halv vegg høyde, og til slutt et loftsrom med full høyde. Disse lofta blir i Telemark kalt for "stråkloft" i motsetning til vengjelofta eller loft med laftetømret veggutstikk, 16. I Numedalen har en ikke noe spesielt navn på dem. De kan deles i tre typer. Den eldste typen kan føres langt tilbake i middelalderen. Særegnet for den er at den har bare en inngangsdør, og at adgangen til loftet skaffes av en gulvlem og en innvendig stige. Dessuten kan dens form sies å ha oppstått ved påbygg i høyden av ett-romsbuene uten forsval, slik at det er bare ett rom i hver høgde.

Det eldste og beste loftet av denne typen står på Alfstad i Rollag. (Fig. 7. Pl. VIII). Samtidig som det ble satt på stabber, ble takutspringet vesentlig avkortet, og de øverste langveggstokkene nådde ca. 40 cm. lenger frem. Yttertaket som opprinnelig besto av torv og never, ble erstattet av spon som igjen ble dekket med teglsten. Loftet viser den eiendommelige utskråningen av veggene som er vanlig i middelalderen, og avviket fra perpendikulæren er på alle sider ca. 6 cm. Dimensjonene er usedvanlig store, med en lengde på 7 m. en bredde på 6.5 og en høyde på 3.50 m. Loftsrommet har ikke full høyde, men måler bare 1.30 m. fra gulvet og til øverste langveggstokken.

Burommet er uten noe opprinnelig inventar, bortsett fra den fint profilerte spindelstokken. Denne synes fra først av å ha vært hjørnestolpe i en kornbinge som flere veggfalsler

vidner om har stått her. På denne stokken er det innrisset runer som sier at "Geitmuntr gerdi mik". Med dette skulle loftets oppførelsestid være satt til det 13. århundre, en tidfesting som blir støttet både av tømmerbehandling og teknikk.

Fra trappen kommer en opp i en forgang som er adskilt fra soverummet ved en tilevegg. Den største delen av denne veggen har opprinnelig gått langsetter og vært innfelt i den ene sideåsen. Nuten i åsen strekker seg like bort til den nuværende tileveggen og viser at denne øvrige del har dannet avslutningen på et således avdelt sengekammer mot denne siden. Dette kammeret hadde et omfang på ca. 4,35 m.s. bredde og 1.35 m.s. lengde, og veggfalsen viser at det hadde to senger. Dette kammeret må ha sammenheng med det som på oldnorsk kalles for lokrekkja. Nu hadde lokrekkja visstnok som oftest sin plass i "sætstofa" men bortsett fra dette så forstås det nettopp ved et lite sengerom som er avdelt fra et større ved en tilevegg, og som hadde såpass stor plass at en makelig kunne kle av og på seg der.

Tømmerbehandling i dette loftet er omsorgsfull. Veggstokkene er strengt sjablonmessig utformet slik at forskjellen mellom rot og topp er knapt merkbar. Laftingen er usynlig, og laftehalsen er av den mest primitive type. Den har et trapesformet tverrsnitt og sitter helt i underkant av stokken. Selve laftehodene er svært korte med et tverrsnitt av samme form og omfang som tømmeret ellers, som er ca. 30 cm. høyt og 20 cm. bredt. De har ovalt buktende sider og hviler på hverandre med plane "baser". Derved gir lafthodene tilsammen et inntrykk av at hver nov er en sammenhengende kjede, En ser kanskje her noe av gotikkens streben etter enhet, i motsetning til den romanske stils additive prinsipp" som en kan se i loft der lafthodene er sirkelrunde og hver for seg synes å være en enhet. Novflatene er så tært at noen listning ikke kan sees, men når bjelker og

tiler er prydet med flatlist er det sannsynlig at disse også har vært det. Novene har et følsomt utsving oppad som ender i en utskåren, profilert halvsirkel langt inne på de undre skakstokkene.

I tileveggen ser en to sammenføyningsmåter. Foruten det vanlige middelalderske prinsippet å kile tilene i hverandre ved fjær og nut ser en at noen tiler er forskjøvet på hverandre ved skrått avkedsede kanter.

Beiteskienes forbinneelse med veggen er skaffet ved å avblade beiteskiene i ytterkantene og innpasse dem i en nut i tømmeret. Selve døren har fått en eiendommelig form ved at labanekene er innfelt i to rygger eller pukler som gir dørens innside en sterkt svungen profil. Særlig oppmerksomhet vekker de prektige dørbeslagene som setter sitt sterke preg på loftet. (Fig. 8). De store gangjernene som med sine romanske bladformer grener seg over hele dørflaten, er så fint og følsomt utformet at de kan måle seg med dørbeslagene i mangt et kirkelig hus. På dette dørpartiet grunner for en stor del tradisjonen til dalens smijernskunst seg, en tradisjon som går over loftene på Fekjan i Rollag og Fjose i Svene.

Til denne typen slutter loftet på Mellen-Mykstue seg. (Fig. 16). Det er omtrent så stort som Alfstadloftet, men har to fulle høgder. Over døren er det skåret inn 1801, men loftet er langt eldre, og årstallet angir tiden for en hovedreparasjon. Loftene ble da satt på stabber og fikk et vindu i hver gavlvegg. Dørpartiet ble fornyet og forsynt med gesims og gerikter, og selve døren ble beslått med profilerte panelbord og fikk en vertikalt riflet forside i empire-stil.

Tømmerets dimensjoner er noe nær som Alfstadloftet, men veggstokkene ble sterkt omhugget. Det gamle takutspringet er i behold og skakstokkene er ført ca. 80 cm. frem over gavlene. Novene stiger vertikalt opp, bare de nest øverste langveggstokkene

formidler overgangen til veggkronen. De er skrått avhugget eller faset, og med kraftig innhuggede kanttunger markerer de novenes avslutningslinje. Denne behandling av novene blir fra nu av stadig mer vanlig, men en ser aldri den djerve utforming av motivet som ved Mykstueloftet.

Andre loft av denne typen finner en på Tråen i Rollag og Prestmoen i Yeggli.

En meget interessant iakttagelse er at det i Finnland finnes hús som både med hensyn til form og funksjon nøyaktig svarer til denne typen. 17. Disse loftene som i Tavastland går under betegnelsen waatte-aitta, har opprinnelig hatt navnet kam-mio, som ennu en sjelden gang forekommer. 18. Dette^{er} opprinnelig et skandinavisk lånnord og er utledet av det oldnorske "skemma". Den tanken melder seg da om ikke denne typen har oppstått på finsk jord under skandinavisk innflytelse, kanskje under vikingenes ferd mot øst, på en tid da benevnelsen skemma betegnet et hus forskjellig fra de vanlige loft og bur.

Dette forholdet kan det være nyttig å være oppmerksom på, og dersom det ved en gjennomgåelse av sagaskriftene bl. a. viser seg at ordet "skemma" ikke opptrer i forbindelse med "svalir" skulle denne antagelse, nemlig at Alfstadloftet svarer til det som på oldnorsk kalles for loftskemma, bli ytterligere styrket.

Den andre typen av "stråkløft" slutter seg nær til den første og representeres best av et loft på Rui i Rollag og et på Bratås i Flesberg. Disse har likesom loft av den første typen en ytre kubisk form, med en innvendig spindeltrapp opp til en udelt loftetasje, og inngangsdør i gavlen. Til forskjell har de en foreval i første høgda og må betraktes som en selvstendig type. Mens en tenkte seg at Alfstadloftets type var fremkommet ved påbygging i høyden av det enhøgdes buret uten foremsval, så har oppkomsten til denne typen skjedd ved en vekst i høyden av den

andre urtypen, det enhøgdes buret med fremsval.

Loftet på Rui i Rollag er i en loftsglugg merket med A.H.S. 1641 og er visstnok det eldste huset i Numedal der stabberosten er en opprinnelig innretning. (Fig. 10 og Pl. IX).

Sideveggene i forsvalen dannes av langveggene fremtrykne stokker mens fremveggen består av usedvanlig brede tiler. Forsvalens dybde er ca. 1,63 m. og avpasset etter sengen som står her. Selve bua har utelukkende tjent som kornmagasin og har langs alle sider svære korn- og melbyrer som går nesten opp til taket, slik at det var nødvendig først å bare kornet opp i loftet, og derfra helle det ned i byrene gjennom lemmer i gulvet. Oppe på loftet står det to vakre renessansesenger som merkelig nok er plasert langs fremre gavlveggen.

Det er lagt stor vekt på fin tømmerbehandling, Veggstokkene er sirkelrunde, men laftehodene smalner av utad og har et mindre omfang enn tømmeret ellers. De er konkavt innsvunget ved basene, slik at novenes konturlinjer går oppover i skiftende konkave og konvekse buktninger. (Fig. 11). Laftehalsen har et femkantet tverrsnitt og sitter i overkant av stokken. Det strenge estetiske krav om gjømd lafting er her oppgitt, kinningene har større snittflater og er lett synlige innover mot stokken.

Loftet på Bratås i Flesberg er datert 1677, men typologisk sett er det eldre enn loftet på Rui, da fremsvalen er dekket med stavverk på alle 3 sider. (Fig. 12 og Pl. X). I loftshøgda er langveggene trukket ca. 40 cm. utfor fremre gavlveggene noe som er gjennomført i Ruiloftet i begge høgder. Interessant er det at det i burommet - likesom i loftsrommet på Alfstadloftet - er avdelt et siderom ved hjelp av en kraftig og rikt profilert tilevegg. Men i dette tilfelle tjener siderommet til å oppbevare korn og mel i veggfaste byrer.

Loftet er bra tømret med en behandling og teknikk som er vanlig i 1600-årene i Numedalen. Tømmeret er rundmaget med en høyde på 22 cm. og laftehodene er skarpt avvekset utad til en 6-kantform og har sterkt fremtredende kinninger.

Den typen som disse to loft representerer viser et usedvanlig stort utbredelsesområde. Den forekommer ikke i Vest-Norge, men er meget tallrik på Romerike, Østerdalen, midterste Sverige og det vestlige Finland, og overalt slutter den seg nær opp til Ruiloftets mønster. Alle de eldste loftene av denne typen skriver seg fra midten av 1600-årene, så en må anta at typen er kommet opp på den tiden. I Numedalen maktet den ikke å ta opp konkurransen med vengjelofta, og de vant ikke videre innpass i dalens bygningskikk.

Den tredje og yngste typen er likesom den foregående fremkommet ved loftspåbygg av den enhøgdes bua med fremsval, men her er grunnplanens inndeling bibeholdt også i loftshøgda. Istedenfor den innvendige oppgangen til loftet som var bragt istand ved hjelp av en spindeltrapp og en lem i gulvet, fører en bekvem vinkeltrapp fra undersvalen opp til oversvalen, og herifra går en dør inn til loftet. Den eldste representant for typen har vi i loftet på Mølle-Nørstebo, som antagelig skriver seg fra midten av 1700-årene. (Fig. 13). Det er veltemret, og svalen oppe og nede er av reisverk med kraftig profilerte firkantstolper. En variant fra slutten av det 18. århundre er loftet på Mølle-Huseby (Fig. 14), hvor undersvalen er laftet, mens oversvalen fortsetter oppover i reisverk. Alle de yngre loftene av denne typen er helt ut laftet, slik som en ser det i loftet på Nedre Mykstue (Fig. 15).

Denne typen synes å stamme fra omkring 1700 og er meget sjelden i Numedalen hvor antallet på loft som tilhører den, innskrenker seg til fire eller fem.

XI. Langloft.

Langlofta har i hver høgde to eller flere rom som er sideordnet i møneretning, og sval om en eller flere sider i loftshøgda. Inngangsdørene er alltid på ene langsiden som er sterkt betonet som fasade og vender inn mot tunet. Det finnes bare 4 langloft igjen i Numedalen. Det ene står på Sør-Kravik, det andre på Mellen-Kravik, det tredje på Søvli og det fjerde på Nordre Våle, alle sammen i Nore herred. De er innbyrdes meget forskjellige, men sett sammen danner de en gruppe som står nokså isolert fra de øvrige langloft i landet. Tre av dem hører til de fineste monument innen den norske profane trearkitektur. De to første loftene synes etter formbehandling og teknikk å være av samme alder, og de er knyttet til samme gårdshistorie.

Begge sto opprinnelig sammen med den kjente middelalderske skålen på hovedbølet Mellen-Kravik som prof. Johan Meyer i "Fortidskunst i Norges Bygder" har gitt en inngående behandling. Det ene loftet skal være flyttet til Sør-Kraviks nyreiste tun omkring 1670 av Halvor Stenersen. Dette står langt over alle andre loft i Numedalen med hensyn til kunstnerisk utsmykning og innredning, og det bærer sterkt preg av å ha vært gjestebudsloft. (Fig. 17 og Pl. XI). Det har mistet meget av sitt opprinnelige utseende. Da loftet ble satt på stabber, så beholdtes svillene i veggen og ble ikke brukt som ramme i stabberosten som ellers er vanlig. Dette synes å ha innvirket på enkelt nyere loft der stabberosten er opprinnelig, idet det nederste omfaret fikk form som svillene på Kravik-loftet og markertes som sokkel. Langsvalene har likesom tverrsvalen vært lukket med tilevegger som har vært ført i begge høyder ned til grunnen. På det tyder tverrsvillens fortsettelse ut fra langsiden og nuter i hjørnestolpen og i laftene.

Det nye åstaket er løftet en stokkehøyde opp på søndre langvegg og fire stokkehøyder på nordre, og mønsåsen er lagt midt over huset slik at tverrsnittet er blitt symmetrisk med like brede taksider. Opprinnelig gikk mønsåsen i overensstemmelse med den eldre skikken midt over loftsrommene. Den ene taksiden var bredere enn den andre og svalen hadde sin opprinnelige karakter av et utenpåhengt bygningsparti.

Planen i første høgda viste altså to rom med lukket langsva og tverrsval. Fra langsvalen går en dør inn til hvert rom som er uten noen innvendig forbindelse med hverandre. Det østre rommet som er en halv gang så bredt som det vestre, har etter utstyret å dømme vært festrom, og under dette har det kanskje vært en ølkjeller som tilfelle er i andre langloft. De middelalderlige pallene som går langs søndre vegg og skilleveggen er fint formet og profilert med to litt innsenkede flatbuer som hver omfatter en gjennombrutt randlistet rundbue nede ved gulvet. Den monumentale "blokktrappen" som ferer opp til lofthøgda er av samme slag som en finner igjen på de telemarske vengjelofta. Den er innkledd med liggende stavverk, og trinnene som består av kløyvde stokker med sektformet tverrsnitt er festet til de brede, flathugne planker med solide trenagler.

Rommet ved siden av er og har sikkert vært forrådsrom, spindeltrappen som står her er tilkommet senere.

Andre høgda er temret utover tverrsvalen slik at det fremkommer to like store rom. I østre rommet har pallen fått lignende utformning som de i festrommet. Sengene på motsatte siden er laget av svart grovt materiale og er fint spretteljet og kantlistet. Sengeposene avsluttes av et stort og et lite sirkelrunt hode med rikt geometrisk karveskurd, og sengesidene er nedskåret i store gotiske trespassformede buer. Likesom i Alfstadloftet er det på gavlveggen en stor åpning som foruten å

tjene til lysfang antagelig også var skyteglugge. Den har form som en dør med ca. 60 cm. bred hurd og brede beiteskier innfelt i veggen.

Fra dette rommet fører en dør inn til det neste. Dette har en pall på ene langsiden, men en slik har gått langs andre langsiden også. De har vært uten søte og har antagelig vært fylt med halm og tjent som sovested for gjestefolkets tjenere. Foruten tre småglugger er det her likesom i naborommet en stor åpning midt på gavlveggen.

Både i plandisposisjon og oppbygning viser dette loftet trekk som ikke finnes i andre langloft i landet. Særlig eien- dommelig er det at det ikke finnes forbindelse mellom lofts- rommene og langsvalen. Denne har sikkert vært tilgjengelig ved en utvendig trapp eller stige plasert ved den ene enden, slik som en ser det ved Handeloftet i Valdres. 19. Som type har loftet endel til felles med det middelalderlige, kyrkohärbret i Alvdalen i Sverige. 20. Felles for begge er at forbindelsen mellom første og andre høgda er en innvendig trapp og en åp- ning i mellomgulvet. Den direkte forbindelse mellom de to loftsrommene er et trekk som det gårvidt vites ikke finnes paralleller til i noe annet loft i Skandinavi.

Med hensyn til trematerialet så har det vært lagt vekt på en fin behandling, og utformingen viser en blanding av romanske og gotiske stildrag. Temmeret og laftehodene har sirkelrundt tverrsnitt. Liftingen er nøye forseggjort, og kinningene er mest usynlige. Laftehalsene er forsynt med tunge og sitter midt i stokkens tverrsnitt. Ved døråpningen er tem- meret tvert avkortet og listet rundt snittflaten. Vegg- svillene er ca. 45 cm. høye med planerte oppad-innad skrå- nende sider. I plan med den utvendige svillesiden er det i det nærmest liggende omfang innøksset lange sviser formet som langstrakte gotiske trespassbuer. Dette innsenkede ornament er et typisk middelaldersk drag som henger sammen med den tiden

da loftet var "jarloft", og det skulde med sine sterke skygge-
linjer fremheve svillens funksjon som bygningssockel. En finner
det igjen på Raulandsstuen der det har form som en romansk
bue, og det forekommer på loft så langt ut som til midten av det
17. århundre.

Beitskiene er svært brede. På middelaldersk vis er de av-
bladet i ytterkant og innfelt i tømmeret. Ved den østre døråp-
ningen er de forsynt med pilasterlignende halvøyler der kapitel
og basis antydes ved årebladaktige utbredninger. (Fig.18 og
Pl. XII) Mens det ene kapiteldyret i høy grad minner om stav-
kirkenes kapiteldyr, så viser det andre en original form. Det
har dragekropp, hodet er en maske og hal~~en~~en er formet som en
sterkt buktende slange. Ved hvert kapitel stikker det ut en
bladflik som i det ene tilfelle tjener som støtte for kapitel-
dyrets bakben, mens det i det andre står for symmetriens skyld.
På beitskiene i den andre døråpningen er fremlegget formet som
et knippaktig skaft med kraftige svulmende bladknuter oppe og
nede som re~~per~~^{gotisk} ~~gotisk~~ naturalisme. (Fig.19 og Pl. XIII).

Den klassiske søyles inndeling i basis, skaft og kapitel
ligger til grunn for ~~motivet~~, men planteslyngene som prydet kapi-
tel og basis har her sprengt sin ramme og fått eget liv.

I den middelalderske stue på Mellem-Kravik fantes i gulvet
en middelalderlig beiteski. På den så en anvendt det samme motiv,
men i romansk stil, med et strengt stilisert palmettblad oppe
og nede. 21. Bortsett fra disse to foreteelser, så har ikke
dette ~~motivet~~^{motivet} vært anvendt ved noe kirkelig eller profant hus i
en slik opprinnelig og klar utforming, men en kan kjenne igjen
dets grunntanke i andre beiteskityper hvis forvald det har
hatt betydning for. Noe som er verdt å legge merke til er at
alle de pilasteraktige fremleggene er plasert midt på beiteski-
ene. Dette er en regel i middelalderlige bolighus av tre og av-
viker fra anordningen i stavkirkeportalene, der søyler og arkivol-
ter er plasert langs kanten av åpningen og omfatter den som en

ramme.

Av loftets svalsanlegg har bare tverrsvalen bevart sitt opprinnelige utseende. Ytterveggene er gjennombrutt av vakkert formede skår, og tilene er kilt i hverandre ved avbladning og nuting og fint kant listet på begge sider.

Mens den ene hjørnestolpen er formet som en enkel gotiserende søyle, så blir en slått av det arbeid som er lagt på den andre. Den er usedvanlig rikt profilert og slutter i et djevlehode som biter over svilen. (Fig. 20.) Den fantasifulle karikaturen er usedvanlig kraftig og virksomt modellert av en sikker og følsom hånd, og har så lite av folkekunstens naive ubehjelpelighet over seg at en fristes til å tro at mesteren for det har vært beskjeftiget i kirkelige hus.

Langloftet på Mellem-Kravik viser en enklere plan, og en annen inventarplasing enn sitt staseligere motstykke på Sør-Kravik. (Fig. 21.) Det har hørt til langloftenes normaltype som det fremdeles finnes eksempler på i Valdres og Østerdalen, men som sikkert var mer vanlig i middelalderen. Alle rom er like store og har hver sin inngangsdør mot langsiden. Loft-svalen går om tre sider og sidesvalene er lukket ved en dør. I 1820 ble dette loftet revet ned og satt opp igjen et stykke lenger und^a stua. Forandringene som det samtidig gjennomgikk ble heldigvis gjort under slike strenge krav om avpassing av nytt til gammelt at de ikke virker støtende. Loftet ble satt på stabber, og de yttre svalveggene ble erstattet av nye samtidig som en langsva ble anlagt under den øvre. Takverket ble fornyet. Mellomtaket viser en slags ufullkommen form av et middelaldersk kryssbjelketak. Det bæres av 3 langsgående bjelker og stikkbjelker som skyter på rvis inn fra hver langvegg. Stikkbjelkene er overkjemmet nærmest langveggene og er sammenfattet og innfelt i den midtre bjelken. Alle bjelkene er på

svalsidene trukket frem ut fra tømmerveggene og bærer svalgangene.

Dette loftet er det eneste vi har skriftlig beskjed om var forbundet til stuen ved en drumbegang. Under en besiktigelsesforretning som ble holdt over gården i 1754 ble det blandt annet notert: "En 6-laftet under Boe, 8 laftet loft eller over Boe med en lang Sval eller Gang fra den første Stue Bygning." 22.

De to forrådsrommene er uten noe opprinnelig inventar, men i det vestre rommet finnes to vegg^lbanksider som er brukt som brødpaller. De har kantlistning og gjennombrutte buer slik som benkene i loftet på Søndre Kravik og har hørt til veggbankene som en gang var ovenpå. Hvert loftsrom har to usedvanlig fint utformede senger med sterkt buede og profilerte sengevanger. I det ene rommet er de strøket med en hul~~k~~kile og to killister. Mens sengepostene ved endene i sine avrundede toppstykker er fylt med et lite bla dmotiv, så ender midtposten i et radiert cirkelhode, og i sin form minner den ikke så lite om bankevangene i gamle kirker. Det andre sengeparet er profilert med flatlist. Sengepostene har et merkelig men dekorativt utseende og har en viss likhet med ovnskallene i enkelte røkstuer som f.eks. de på Sandven i Vikar og Brandtveit i Ullensvang. 23.

Alle dørpartier er likt utformet, og her treffer vi på beitskier av en type som er vanlig i middelalderloftene. Deres utseende er nokså eiendommelig, og med sine krumme fremsider er de det eneste element som gir huset arkitektosⁿisk spenning. De likesom buker seg ut på grunn av veggtrykket, men deres soliditet forvisser oss om at de vil tåle påkjenningen. En kan spørre om deres form er vokset frem av seg selv eller om de had sine konkave avvekninger og sterkt profilerte fremlegg antyder den komposisjonen som fantes ved den ene døren på Søndre-Kravikloftet, nemlig et søyleskift med en bladform oppe og nede. Det siste er nokså sannsynlig, for når en betrakter beitskiene i andre middelalderlige loft som på Vangestad i Flesberg, på Tråen og Skarp-

moen i Rollag, eller på Søndre Tveito, Hovin i Telemark - nu tilflyttet Norsk Folkemuseum, synes disse å gi forklaring på den utbukede forms opprinnelige ide. Godtar en oppfatningen så avløser ikke den siste beiteskiformen den første, men den har meget tidlig dannet en slags mutasjon, og går ved siden av den første nedover i tiden. Begge beiteski typer forekommer i forskjellige loft fra omtrent samma tid.

Selve dørene er rikt beslått med gangjern, nøkkelskilt og dørringer hvorav noe er utarbeidet i ekte romansk bladverk, mens noe viser mere kraftløse former og peker hen på en yngre periode enn den romanske.

Tømmerbehandling og teknikk er nøyaktig som ved loftet på Søndre Kravik og det taler for at begge Kravikloftene er av samme alder. Med hensyn til tidfestingen så gir ornamentikken oss fastere holdepunkter enn teknikken. For eksempel så viser knippesøylene på Søndre Kravik - loftet en slående likhet med hengesøylene i Stavanger domkirkes kor som ble bygget etter en brand i 1272 og som først gir sikkert uttrykk for den modne dekorerte stil. Dette gjør at en kan sette en grense for loftenes byggetid forover i tiden mens en bakre tidsgrense lar seg vanskeligere bestemme når en tenker på hvor seiggt den norske folkekunsten holder fast på ornamentale element, ~~når disse først har fått innpass.~~ Men ornamentikken på Søndre-Kravikloftet viser en sikker oppfatning av den dekorerte stil og er uten den stilforvanskning som tiden fører med seg slik at en med sannsynlighet kan sette Kravikloftenes byggetid til omkring 1300 tallet.

Langloftet på Savli er meget yngre enn Kravik-loftene og stammer antagelig fra 1630-årene. (Fig. 22 og Pl. XIV.) Da eides gården av Erik Tostensøn, som bygget en prektig løe merket med årstallet 1632, og etter form og tekniske detaljer å dømme, skulle også loftet skrive seg fra den tiden. Over en

av dørene er merket med latinske bokstaver året 1798 som angir tiden for en hovedreparasjon av loftet. Ved denne ble loftet satt på stabber og de opprinnelige sviller ble brukt som bunnstokker i sta bberosen. Mens første høgda viser vanlig langloftplan med to sideordnede rom som har hver sin inngang på langsiden, så er planen i loftshøgda nokså eiendommelig. Her er to langsvaler. Disse er ikke forbunnet med hverandre ved en tverrsval som en kunde vente, men ved en mittgang som går mellom de to loftsrommene. For at disse skal få en tilsvarende størrelse som burommene er gavlveggene i loftet dratt frem over underetasjen. Plandisposisjonen er uten paralleller her i Norge, men i en loftsbbygning fra Ornås i Bergslagen finnes en lignende innretning som i Sævliloftet. 24. Der er loftsrommene adkilt av en mittgang som fører fra langsvalen og til privetet som ikke slutter seg organisk til huset, men er et slags utbygg på stolper. Analogt kan en nu slutte seg til at i bakre langsvalen på Sævliloftet hadde locum sin plass.

De pyntelige sengene i det nordre loftsrommet skriver seg fra loftets oppførelsestid, men de som står i midtgangen er satt inn senere.

Material-behandlingen er fin selv om den ikke kan måle seg med den som vanligvis er anvendt i middelalderloftene. Tømmeret er rundt og nokså smått med sterk merkbar forskjell mellom rot og topp. Laftehalsen har femkantet tverrsnitt og sitter i overkant av stokken. Kinningene strekker seg 7 cm. innover mot stokken mens de på laftehodet er pusset bort. Her ser en likesom på Rui-loftet det bølgeformige samarbeide mellom novflatene, og likesom på Kravik-loftet er nederste veggstokk flatøksset utvendig i lange buesatser, mens storkens runding står igjen mellom og over disse. (Fig. 23.) Derved dannet denne stokken - dengang loftet sto direkte på jorden - et organisk mellomledd mellom den flatøkste utskrånende veggsville og den nestfølgende runde veggstokk. Derpå rtene

seg. (Fig. 24). I døroverliggerne er avvekset flatbuer, og gangjernene som strekker seg som rette bånd over hele dørflaten, er fint innpusset med rosetter. Nøkkelhullsbeslagene er formet som en sirkelskive med utdrevne bukler og er typisk for Numedalen. De brede beiteskiene viser nær på den samme form som beiteskiene på loftet på Mellom-Kravik, med et sterkt buet midtparti og mot dette to skråstilte konkavt avkantede satser. Midtpartiets profilerte konturer og de grupperte skulpesnitt oppe og nede viser seg som en etterklang av romanske bladformer og markerer ennå ganske svakt sin forbinnelse med komposisjonen på Søndre-Kravik-loftets vestre dør. Beiteskiene er forbunnet med veggen etter det eldste prinsippet ved at de er forsynt med en nut som veggstøttemerets fjær skyter inn i. Noe som peker h en på en senere tid enn middelalderen er stokkendenes utforming mot døråpningen. Ved de middelalderske loftsdørene ble stokkendene enten tvert avkortet eller så ble de fortynnet med langstrakte, konvekse og profilerte avbladninger, men her er kantene blitt avskrenget med korte distinkte øksesnitt uten profilering. Her har vi altså et meget viktig kriterium til å skjelve mellom et middelaldersk loft og et nyere loft. Derene i loftshøgda er ikke så vakre, men her treffer en for første gang på beiteskier med svalerumpe, som fra nu av stadig blir mer alminnelig. Målene er temmelig innskrenket, og det dekora tive utstyr viser seg bare i noen veke, småriflede profiler.

Sævliloftet hører til de lofta som mest typisk binner sammen middelaldersk stil med renessancestilen. Istedenfor de kraftige middelalderske profiler som spredte seg over alle stokker, tiler og bjelker, ser en her en smålig profilering som bare er virksom ved beiteskier og senger. Renaissancestil-preg finner en i laftehodenes form og i trappens balustrade-rekkverk. Andre renesance - eller barokkinnslag viser seg i de kraftige dreide stolper og i svalgluggene som både med hensyn til form, konstruksjon og plasering avviker fra det almin-

nelige og er med på å gi loftet dets særpregede karakter. I Løyenfallende ved helhetsvirkningen er det store takutspringet, veggernes utskåring, veggkronens utstikk ved gavlene og at mønet er lenger enn takfoten, en numedalsk eiendommelighet som ofte kan iaktta fra nu av og utover til ca. 1750.

Sævliloftet betegner et høydepunkt i vår folkekunst, den harmoniske samklang mellom dets deler er klassisk, den arkitektoniske og maleriske helhetsvirkning fulkommen.

Detsiste og yngste langloftet står på Øvre Våle (Fig. 25.) Det er ikke mer enn ca. 80 år gammelt og er^{av} liten arkitektonisk interesse. Det fremtrer som en tidskarakteristisk variant av Mellen-Kravikloftets type. Det er fullt ut laftet, og sidesvalene er opptatt i loftsrommene. Med dette loftet er langloftenes tradisjon i Numedal opphørt, og da langloftene synes å ha vært et storgårdsfenomen, og de sosiale kår i Numedalen ikke har vært gunstige for større bygningsanlegg, så har det vel aldri vært mange av dem.

I de mere centrale deler av landet som Valdres og Gudbrandsdalen treffer en av og til på et langloft, men ellers synes de her og andre steder å ha smeltet sammen med stuene til loftstuer etterat peisen omkring 1700 fortrengte åren. Jo lenger øst en kommer i landet, dessto oftere finner en langloft, og i Østerdalen og i det midtre og østre Sverige er de vanlige. I Østerdalen finnes nu bare få gamle langloft igjen, og ingen av dem er middelalderske, men de har vært sterkt tradisjonsbundne slik at de som typer ikke har gjennomgått noen vesentlig forandringer. De står alle fremdeles direkte på jorden og har ofte kjeller under. De slutter seg nokså nær til loftet på MellenKravik, bortsett fra at de sjelden har svalgang om tre sider, helst bare om en eller to, som oftest bare en. Dette røper svensk innflytelse

der loftene som regel bare har en svalslenge.

XII. Vengjeloft.

Vengjeloft kalles de lofta som har et rom i hver høgde og svalgang om tre eller fire sider i loftshøgda. Side-svalene kalles for vengjene, og det er disse som har gitt loftet dets navn. Det er særlig i vengjelofta at all den teknikk og de fineste konstruksjonsformer som den eldre tid behersket ble opp-butt og forenet, og de to hovedprinsipper, laftverket med sin strekede horisontalisme og stavverket med sin vertikalisme, gir loftene ^d et sterkt ornamentalt uttrykk. Allerede sett langt borte fra, imponerer vengjelofta oss med sine kraftige konturlinjer, og de mest dominerende trekk i dets silhuett er svalgangens utstikk og novenes avslutningslinje. I motsetning til langloftene er det den ene gavlsiden som blir sterkest betonet i denne loftstypen, og den blir husets karakteristiske aspekt. Her blir dørene, svalgluggene og hoveddelen av det dekorative utstyr plassert. Mens en i andre kulturområder som i Telemarken og Hallingdalen ofte ser at vengjelofta har svalglugger også på langsiden, blir betoningen av gavlen som fasade ytterligere forsterket i Numedalen ved at dette ikke forekommer her.

Vengjelofta opptrer i mange varianter som hver især blir særegen for en viss periode. Den ene variant avløser den annen rent logisk, og en kan studere utviklingsgangen rent organisk. De viser seg også i mange slags avskygninger som ofte er karakteristisk for et lokalt avgrenset område. Når en følger den enhetlige utviklingskurven som strekker seg fra de eldste vengjelofta til lofta av idag, så er det meget interessant å se hvorledes laftverket etappe for etappe vinner fram på bekostning av stavverket. Det største særmerke i den norske bygningsakikken overhodet er jo svalens overgang til å bli et lafttømt rom.

Middelalderloftene danner en gruppe for seg både med hensyn til plan, yttre form og dekorative og tekniske detaljer. Heller ikke noe middelaldersk vengjeloft er levnet oss i sin opprinnelige form, men numedølene har stort sett vært vyrke for lofta sine, og endringene ble gjort med slik nennsomhet og forståelse for den gamle tradisjon at loftenes utseende ikke led altfor stor skade. Dersom en tenker seg stabberosten og undersvalen fjernet og en løs stige satt opp fra fri mark opp til frem-svalen, får en en god forestilling om hvordan de middelalderske vengjelofta opprinnelig så ut.

Et av de eldste lofta i Numedalen står på Røysland i Uvdal. (Fig. 26. Pl. XV og XVI.) Den aldre takstolen er erstattet av rent åstak og tilene er delvis fornyet, men svalstolpene oppe synes å være opprinnelige. Mellom-~~xxxxx~~^{gulvet} bæres av et konstruksjonen dobbelt kryss av bjelker. Kryssbjelke~~xxxxx~~ er en sjelden foreteelse, i Numedalen forekommer den bare her og på Mellem-Kravikloftet. I mellom-gulvet er der en luke, og den er kanskje gjort for som Midtun mener om en tilsvarende luke i Rygnestad loftet, "at en kunde sleppe ned i buret etter mat om en var nødt til å halde seg i loftet og vilde vera usedd ei tid." Likesom på Mellem-Kravikloftet har hver sidesval egen inngang, men denne er gjort da loftet ble satt på stabber.

Loftet avviker fra den vanlige proposjonering, for burommet er ca. 2.35 m. høyt. Den vanlige vegghøyden i middelalderloft er ca. 1.90 m., en grense som meget sjelden overskrides. Da undersvalen skulle settes til, ble det nødvendig å dele den fremre tileveggen i to partier med et tversgående trev for at døren skulle få normal høyde, og dette bidrar meget til loftets særegne yttre. Svalgluggen er en stor rektangulær åpning uten rundbueinndeling, i feltet under denne er det en panelbeslått dør.

Adgangen til loftshøgda har altså ikke vært gjennom en lem i svalgulvet som tilfelle er i andre middelalderloft. Det som særlig faller oss i øynene er de vakkert utformede svalstolper som alle er firkantstolper. Med sin hovedform og dekorative element står de i motsetning til den klassiserende søyle, der sokkel og kapitel er det uttrykksbærende. Sidene er avtrappet i tre litt konkave flater. Det høyeste nivå er mitten der det ornamentale uttrykk kulminerer i en rombe. Svalstolpenes form stemmer nøye overens med de som finnes på Kvammaloftet i Sogn.

I denne sammenheng kan det nevnes at det ser ut som om stolper med betonet midtparti synes å stå i motsetning til de søyleformer som er utgått av det klassiske prinsipp. Deres tradisjon synes å være bunnet til det nord-europeiske område. Mens de helt må vike for klassiserende søyler i kirkelige hus, så konkurrerer de med disse i profane hus der de opptrer i en uendelig variasjon av temaer.

Tømmeret er rundteljet med omsorg og glatthøvlet. En ser likesom ved mange andre middelalderloft - at laftemåten oppe og nede er forskjellig. I første høgda fikk stokkene den mest tidsmessige behandling, mens en på tømmeret i loftshøgda som var dekket av tileveggene og derfor usynlige utenfra, anvendte en enklere og mere avleggs metode. Oppe har laftehalsen overhugg, med skrånende kanter og temmelig smal bunn. For at stokken skal passe ned i laftehugget er undersiden fortynnet med langstrakte kinninger, som begynner et stykke inne på stokken og fortsetter helt ut til stokkenden og gir endeflaten form som en pare. Også i buveggene sitter laftehalsen i underkant av stokken, men kinnningene finnes både i overkant og underkant. Disse er gjort med så dype og distinkte snitt at de slutter seg kloss til overliggende og underliggende stakk og blir usynlige. Sjømd lafting

som er et så karakteristisk trekk for norsk tømmermannskunst, særlig i middelalderen, var en estetisk vinning, men hadde også sin tekniske betydning ved at de hjalp til å låse stokkene og hindre utglidning. Selve laftehodene er ovalt formet og har samme tverrsnitt som tømmeret ellers. Den lafthodeform og teknikk som preger tømmeret i Røyslandsloftets første høgde, finner en igjen ved de fleste middelalderlige loft i Numedal.

Novene går nesten vertikalt opp mot novarmene som raker sterkt og bærende frem. De underste av disse er skarpt avøksset ovenfra og nedad. I de som tilhører tverrveggene er det utøksset sterkt profilerte dobbeltbuer mens de i langveggenes plan er utformet som et kraftig akantusblad.

Beiteskiene er av en tredje hovedform. De er behandlet som brede flatstolper, sterkt avbladet i ytterkant og innfelt i veggstømmeret. Deres type opptreer naturlig nok alltid sammen med den yngre forbindingsmåte, da en jevntykk planke lettere lar seg føye inn i tømmerverkets nut.

På Sør-Ra uland, bare et par kilometers vei fra Røysland, står et annet loft av middelalderlig opprinnelse, og det er et av de vakreste med hensyn til den ytre fasong. (Pl. XVII og XVIII.) Her går svalgangen om alle fire sider. Dette forekommer bare på et loft til i Numedalen, nemlig på Vangestad-loftet i Fiesberg. Ellers er det Telemarken og Setesdalen som er det klassiske område for loft med fire svalslengder, mens Numedalen, Hallingdalen og Valdres nøyer seg med tre.

Andre særegne drag i loftets utseende er at svalgluggene er flyttet opp i gavlsnei'en hvor tilene i midtpartiet er dekorativt anordnet som et fiskebenmotiv. På det sted hvor de etter skikk og bruk skulde stå er det isteden små triangelformede skyteskår. Hjørnestolpene i loftsvalen viser en ekte middelalderisk

skikk, nemlig å markere sokkelen, men fra denne å la stammen som er kannelert med avøksninger gå ubrutt opp og bli skrått avskåret ved takplanet. Mellomstolpene har en eiendommelig form med en litt avrundet forflate og en virkningsfull konkav innøksning i denne.

Liksom på Røyslandloftet er det i undersvalen festet et kraftig trev i hjørnet og dørstolpene, men her bare i litt over halv høyde. Tileveggen ovenfor trevet er innføyet senere og det samme er visstnok tilfelle ved andre loft med tversgående trev i tileveggen. Det har sikkert vært en periode da det var skikk å ha halvåpne undersval og den har i så fall ikke vært begrenset til Numedalen, for en finner den igjen på et loft fra Espetveit, Valle i Setesdalen 25.

Da lofta med halvåpne undersvaler også fikk partiet ovenfor trevet dekket av tiler, ble de forbilde for en rekke andre loft i dalen der undersvalen ble lukket av gjennomgående tiler. Men til minning om trevet ble en lett lekte tilføyd som ytre binneledd mellom tilene, og dette virket litt skjemmende.

Sør-Raulandloftet er meget enkelt utstyrt og er helt blottet for profiler og utskjæringer. Veggene er tømret opp av ca. 25 cm. høye omfar, og formbehandling og teknikk er den samme som er anvendt ved Røyslandloftets første høgde.

Tross fattigdom på dekorative detaljer har dette loftet likevel en fornem virkning, og dengang undersvalen var borte måtte dets ytre form mer enn noe annet loft imponere ved sin karakteristiske silhuett og enkle monumentale holdning.

På Tufte står et loft som er det best bevarte av alle som hører middelalderen til, og som også hører til de største. (Fig. 27 og Pl. XIX og XX). Rommene har et omfang på 5,5 x 5,5 m., mot Raulandloftets 4,5 x 4,5 m. Svalgangenes bredde har forholdsvis øket, og etter numedalsk skikk omgir de loftetrommet på tre sider.

Likesom på Dalegårdsbuen i Flesberg er det i fremsvalen oppunder røstet avdelt en sovehjell som en kommer til fra en stige i loftsrommet gjennom en liten dør i gavlsneien anbragt i høyde med åsene. Det samme finner en igjen ved loftet på Nord-Sporan i Nore, og et samtidig loft på Berge i Rauland, Telemark. En liknende innretning er det også i et loft fra Utgården, Seljord i Telemarken, og i Lødveloftet, men her er sovehjellene uten vegg mot loftsrommet.

Bortsett fra en nyere hjørnestolpe er alle loftsvalets yttervegger i sin opprinnelige stand.

Hjørnestolpene har den vanlige middelalderske form med klokkeformig sokkel og et kannelert skaft som uten kapitel griper over stavlegja. Mellomstolpene på langsiden, og de som står nærmest hjørnestolpene på frontveggen har halv søyleaktige fremlegg med begerdannet kapiteler og sokler og skaft med svakt buede sider. Særlig oppmerksomhet vekker gluggstolpene. Den høyre er forsynt med et pilasteraktig fremlegg, som er prydet oppe og nede med en rosett, mens det på den andre er utskåret i 2,5 cm.s dypt relieff to sammenslyngede ormer der den ene biter over stavlegja og den andre over svillen. Svalgluggene er formet som gotiske trepassbuer, og som slike er de de eneste på numedalsk område. Det er forresten enestående å treffe på spissbuen i verdenslige bygninger hos oss.

Dørpartiene har fått en særskilt fin utforming. En ser her den eldgamle skikken å avblade stukkene mot døråpningen og markere avbladningens konturer med profil-lister. Sidestykkene til denne tømmerformen finner en ved Kjemhusloftet i Veggli, Fjøselloftet i Svene og utenfor Numedal i flere både norske og svenske middelalderhus. De gotiske søylene med sine usedvanlige store og cylinderformede sokler og kapitel er meget kraftig utformet og står

halvplastiske frem fra beiteskiene som de er skåret i ett med. Disse gotiske sir søyler har sine eneste sidestykker på Staveloftet fra Hol i Hallingdal, hvis karakter har meget tilfelles med Tuftoloftet 26. Selve dørene er rikt beslått, men beslagene er uten de romanske formers kraft og stammer antagelig fra middelalderens yngste del. Nøkkelskiltens type finner en igjen på flere andre middelalderloft, bl.a. i loftet på Mellem-Kravik.

En interessant detalj er naglehodenes form, som ikke er den vanlige kvadratiske, men en firkantet med konkavt innsvungne sider. (Pl. XXI.) Materialbehandlingen er nærpå den samme som ved Rauland-loftet, men både stukkender, tiler og bjelker er staset til med profiler, dannet av en bred hulkile med to smale føljelister. Beiteskiens innfelning i veggen viser et avvik fra den vanlige teknikk. Beiteskiens ytterkanter er ikke skrått avbladet til en skarp ås, men er forsynt med fjær uttatt med rett-vinklede kanter. Nedfelningen i dørstokken er gjort på den måten at beiteskiens underkant er forsynt med tapper som skyter ned i tilsvarende tapphull.

Novene er sterkt forhugget, bare den fremre novlinjen i den ene langveggen plan vhar et opprinnelig karakteristisk utseende, og denne sammen med de ca. 50 cm. høye veggsviller som er bevart i stabberosten fullstendiggjør den forestilling som vi danner oss om den sjeldne monumentale holdning det hadde som "jarloft".

Det eldste loftet i Nore herred står på Søndre Skjønne. Dette loftet ble helt ombygd i 1816 etter årstallet på svalstolpene å dømme. Det som er igjen av det middelalderske huset er dørpartiene, det meste av veggstømmeret som er omhugget og de opprinnelige veggsviller som gjør tjeneste som stabbegrime. I det nedre dørpartiet er de sammengjerdet med en løss overligger, som er innfelt i den ovenforliggende stukk. Overliggeren er så tt inn uten noen konstruktiv nødvendighet, det dekorative hensyn har vært avgjørende.

Basene på de pilasterlignende halvsøyler er flatt utbrett og har den romanske søyles terningform, mens kapitelenes er redusert til små platåer som hver bærer en løvefigur. Kapiteldyrene er halvplastisk utformet, de har en utpreget gotisk holdning og er gjort med en viss sans for realisme. Særlig gjør den brølende løven tilvenstre inntrykk på oss med sine usedvanlige spenstige linjer. Ornamentikken er ellers nokså medtatt av tidens tann, men ved en nøye gjennomgåelse kan en likevel danne seg et bilde av den. På den høyre halvsøylen er sokkelen fylt av et selvstendig palmettblad, og oppetter skaftet går det båndfletninger som ender i bladformer og som er symmetrisk anordnet i flere kombinasjoner. På den venstre beiteskiens halvsøyle ser en et dyremotiv. To ormer biter hverandres hoder nede ved sokkelen og slynger seg vekselvis over og under hverandre i en kjede oppetter skaftet. Døroverliggeren har en stikkbueaktig innsenkning og langs denne løper en akantusbårde som ikke er utformet på en plastisk frempringende arkivolt, men er innskåret i plankeflaten.

Det øvre dørpartiet er ypperlig konserverv, og her kan en fullt ut glede seg over ornamentikkens friske formbehandling. Den venstre beiteskien er også forsynt med en halvsøyle kronet av en løvefigur. Under ombygningen av loftet har den sikkert byttet

plass med den høire da en skulle vente at kapiteldyret vendte vendte hodet mot døråpningen. Halvsøylen viser et vegetativt kjedemotiv, idet ranken som løper oppetter søyleskaftet danner er ornament av i hverandre tredde ringer med innskrevne palmetter. Sokkelen er fylt av en stor vifteformig bladform. Komposisjonen svarer nokså nøye til den som en ser på en beitski i Raulandsstuen på Norsk Folkemuseum. Særlig interessant er den originale utforming av den høire beitskien. Den er delt i et øvre og nedre felt av to hjerteformede løkker som er bunnet sammen av en flettet ring. Den nedre løkken rammer inn et palmettblad, mens den øvre i form av to ormer omslutter to bevingede drager. Denne interessante komposisjonen blir av stor betydning for loftskurden i et par århundrer fremover idet den representerer grunnformen i et lokal-karakteristisk flatstolpemotiv.

På selve dørene ser en to vakre beslag med fyldige romanske bladformer av samme type som noen på Mellem-Kravikloftet.

Dørpartiene i dette loftet har sikkert tatt inntrykk av portalene i Uvdal stavkirke og loftet og skålen på Kravik, for stilistisk står de nær disse, men skriver seg antagelig fra en litt senere tid. En synes å skimte en sammenhengende tradisjon, som går fra Raulandsstuen over Uvdal og Nores stavkirker, Kravikskålen og til loftet på Søndre Skjønne.

I Rollag herred står det et loft på Kjemhus av delvis middelaldersk opprinnelse. (Pl. XXII, XXIII). Av det middelalderske loftet er igjen veggsvillene som er benyttet som stabbegrime, og burommet som har den gjennomsnittlige størrelse av 5,5 x 5,5 m. Dørpartiet her blir skjemt av den nyere panelte døren, men gjør enda inntrykk på oss med den rike ornering og de solide, brede beitskier. (Pl. XXIV). En ser her det samme som på Tuftoloftet at stokkendene er avbladet mot døråpningen og dratt med profiler. En skjønner at denne tømmerformen er sprunget fram av en bestemt

teknisk løsning av beiteskiens forbinnelse med veggen, og en ser her hvordan fortymningen av stokkene kraftig understreker at disse skyter inn i beiteskiene, som har samme hovedform som beiteskiene på Søvliloftet og Mellem-Kravikloftet.

Tømmeret har fått en usedvanlig omsorgsfull behandling. Omfarene er ca. 30 cm. høye og uten merkbar forskjell mellom rot og topp. De er laftet sammen på vanlig middelaldersk måte med en trapesformig laftehals i underkant av stokken og dype, usynlige kinninger. Laftehodenes endeflater er sterkt ovalert, men har tydelig ansats til basdannelse.

I Flesberg herred finnes bare et loft med eldre middelaldersk karakter. Det står på Fjøsse i Svene. (Pl. XXV og XXVI.) Som de fleste middelalderloft er også her de yttre svalveggen erstattet av nye som er satt nøyaktig på de eldres plass. Men svalsanlegget, som ifølge skikken omgir loftet på tre sider og er avsluttet i flukt med bakre gavlveggen, har de gamle gulvplankene i behold og bakerst i venstre sidesvalen har de en åpning for privetet. Det som også i dette loft samler mest interesse er dørpartiene som bærer et gotiserende stilpreg. Stokkendene er avbladet og profilert på middelaldernes karakteristiske måte og er innfelt i beiteskiene. Begge dørpartiene har løs overligger, men den er tvert nedfelt på beiteskiene som ikke når opp til stokken over døren, og derfor må dele sin oppgave med døroverliggeren. Beiteskiene er forsynt med en kraftig halvplastisk utformet søyle med knippeskraft som er skåret i ett med den konstruktivt fungerende del. I overliggeren er det avkset en bue som innrammes av et arkivoltaktig fremlegg bestående av tre rundstaver i samsvar med det tre-delte knippeskraft.

Tømmerbehandling og lafteteknikk motsvarer nøyaktig den som er anvendt ved loftene på Tufto og Rauland og loftet representerer ingen nyanse i denne henseende.

Så kan en betrakte en del loft med utpreget sen-middelalderisk karakter som en gruppe for seg. Av mangel på fullt pålitelig dateringsgrunnlag kan en bare gå ut fra at deres byggetid faller engang på 1500 tallet. Sannsynligvis er loftet på Nordre-Vangestad det eldste i denne gruppen. (Fig. 28 og pl. XXVII.) Dette og loftet på Mellem-Rauland er de eneste i Numedal som har den øvre svalen om alle fire sider. Da loftet ble satt på stabber og forsynt med undersval ble den uheldige virkning som dette hadde på loftets yttre, øket ved avkortningen av de bakre novarmer og takutspringet. Mellomtaket og sidesvalenes gulv bæres av fire tversgående bjelker og stikkbjelker. Åstaket skriver seg fra samme tid som de øvrige endringer ble gjort. Dørpartiene fortjener en særskilt oppmerksomhet for også de har alle stavkirkeportalens enkeltheter. Døroverliggeren er likesom på Skjønneloftet nedfelt på beiteskiene med skrå kanter slik at disse går i ubrutt funksjon like opp til veggstokken over døren. Over døren er det utøksset to flatbuer, og mellom den er det utarbeidet et hode med bånd over munnen. Beiteskiene som er avbladet i ytterkant og innfelt i veggen er forsynt med tynne pilastre. Disse har litt svungne skaft, og på hver side av sokkel og kapitel sitter det skantusfliker. Fra kapitlene skyter umctivert to ormer fram, de runder flatbuene og smyger seg inntil masken. (Fig. 49.)

Tilveggen i loftsvalen er opprinnelig og i sjelden god stand. Tilene er listet og sammennutet på vanlig middelalderisk måte. Hjørnestolpene er formet som sylinderaktige søyler med jamntykke deler. På mellomstolpene er det utskåret i nokså grunt relieff det velkjente motivet: et skaft med ^mbladform i begge ender.

Veggene i loftsrommet er grovt tømret og består av ca. 30 cm. høye, sirkelrunde omfar, med laftehoder uten dekorativt

tilsnitt. Derimot er det nedlagt meget arbeide på veggene i burommet preget av presisjon og eleganse. I omfaret nærmest svillen er det anvendt den vanlige middelalderske fremgangsmåten å innøkse lange satser i stokkens underkant som her i stil med dørpartiet viser en langstrakt dobbel buefrise. Novene går i en svak bue opp og ender i bladkrøll langt inne på novene som raker fram i kraftig bærende linjeføring. Veggene er oppsatt av svart hanketømmer. Stokkene er ca. 45 cm. høye og sterkt avøksset til 19 cm.s bredde. Sidene er ovalteljet slik at stokkene får elipseformet tverrsnitt, som er ført fram til laftehodenes endeflater. Samme tømmerform finner en på den middelalderlige stuen på Mellem-Mykstue. Den kommer ikke til å spille noen større rolle i Numedalen, men den blir stedegen for Telemark og Setesdal der den henger sterkt igjen like ned til 1800. Det er helst denne formen som opptrer sammen med de veldige tømmerdimensjoner som er så karakteristiske for disse strøk, der veggstokkene kan bli opptil 1 m. høye. I Numedalen ser en aldri noe som kommer opp mot Telemarkens og Setesdalens kolossaltømmer, de største dimensjoner på omfar finnes i loftet på Nordre Vangestad og det på Sør-Bie i Nore. (Fig. 29.) Dette siste er et usedvanlig velgjort loft 28. På de rike beslagene på ytterdøren er det inngravert årstallet 1730 som angir tiden da det ble satt på stabber og gjennomgikk en hovedreparasjon. Tømmerveggene, beiteskiene og de indre dørene er fra loftets eldste tid. Dørpartiene er karakteristisk sennmiddelalderlige. I stokken over døren er det utarbeidet en dobbeltbue i nok så flatt relieff, og beiteskiene som er innfelt i veggen med avbladede kanter, er av den vanlige type som eksempelvis forekommer på Kjemhusloftet. En eiendommelighet ved den er de små traktformige glugger som er de eneste lysåpninger i burommet. Alle dørpartiets konturer er fremhevet ved flatlist. Selve døren er beslått med

lange gangjern med en flatt innsanket midtnerve og innpunsede rosetter og vinkelbårder.

Veggene er tømret nydelig opp av ca. 45 cm. høye omfar. Disse er avteljet nesten til planketykkelse og har nærmest elipseformig tverrsnitt med en sterk tendens til åsdannelse på midten. Lafthodene har baser, og endeflatene har nesten sekskantet form. "Den kva ssmagede teljingen" er sjelden i Numedal, men i Telemarken forekommer den på de mange senmiddelalderlige loft.

På Våle i Nore herred står enda et velproposjonert og fremtredende loft av den sen-middelalderske gruppen 29. Samtidig med at loftet ble satt på stabber og forsynt med undersval og nytt tak, ble loftsvaalen delvis erstattet. Inne i loftsrommet står det to vakre senger fra loftets byggetid. På sengevangene er det innsnittet signekors og tannsnittsborder og sengepostene som er profilert med flatlist, ender i toppstykker fint prydet med sentralisert karveskurd. Behandlingen av dørpartiene er egenartet og uten sidestykke. I selve døren er det snittet ut diagonalt løpende perlesnorer, og gangjernene er enkelt, men fint smidd med innpunsede vinkelborder. Stokkendenes avbladninger mot døråpningen er kortere enn før og løper ikke konvekst inn mot beiteskiene, men er teljet til plane trekanter markert med tannsnitt.

Tømmerbehandlingen slekter på den som er anvendt på loftet på Sør-Eie, men omfarene er litt lavere. De har den samme åslignende forhøyning på sidene som her er noe skarpere utformet idet de er teljet til i to plane skråflater som møtes i en skarp rygg slik at stokkenes tverrsnitt blir rombisk. Merkelig nok er medragene ført like fram til lafthodenes endeflater som er staset til med flatlist og et fordypet gresk kors i midten. Novene går nesten rett til vers og ender uformidlet inne på de undre novarmene som raker sterkt og bærende fram. Disse er utformet på lignende måte som novarmene i Røyslandloftet, men med litt svakere

modellering.

Av spesiell interesse er det at ornamentikken i dette loftet bare fremviser geometriske former som er helt preget av skjølpen. Denne får fra slutten av det 16. århundre større og større anvendelse og blir bestemmende for loftenes ornamentale utstyr.

Der finnes få loft som kan settes til det 17. århundre og dette må oppfattes som utslag av dårlige tider. På Tråen og Skarpmoen står to bra 1600-talls loft. Hovedinteressen samler seg om dørpartiene, som er av delvis middelaldersk karakter. Det er gamle motiver som går igjen ved beiteskienes utforming. På Tråen er det et søyleskaft som oppe og nede ender i bladformer 30. og på Skarpmoen er det den sterkt utbukede fremside med sterkt konkave skråflater som møter midtpartiet i skarpe kanter markert med perlestaver og sikksakkborder. (Pl. XXVIII.)

På Nord-Sporan står et drustelig loft fra 1665, som er den siste utløper av den middelalderske loftstypen. (Fig. 32 og pl. XXIX og XXX.) Det er usedvanlig og velproposjonert og virker sterkt med sin dominerende gavlside. Det er uvanlig også i middelalderske loft at vengjenes utstikk er på 1.35 m. og at frontsidene har større utstrekning enn langsidene. De opprinnelige veggsviller tjener som stabbegrime, men det nederste veggomfaret fikk samme form som disse, og i omfaret ovenfor er det etter middelaldersk skikk innsenket et ornament med sterk skyggekontrast mot den utskrånede svilleflaten.

På dette loftet viser "hesthuganovet" seg for første gang i Nume-dalen. Veggstønnen er fremdeles rundt, men laftehodene blir skarpt økset til seks-kantformer. De smalner sterkt av på sidene, og når en ser på dem rett forfra får novene en karakteristisk fordoblet konturlinje.

Dørstolpene er av interesse fordi de gir et av de første eksempler på det lokalkarakteristiske flatstolpemotivet hvis for- bilde er å finne i Skjønne-loftet. (Fig. 30.) Allerde her er det forenklet til et stivnet skjema som stadig blir mer forvansket utetter i tiden. (Fig. 31.)

Særlig interessant er det at det ved fremre hjørnestolpen i ene sidesvalen er merker tydelig nok etter en drumbegang, men å få nærmere greie på denne er vanskelig. Loftet på Nord-Sporan er antagelig det siste som opprinnelig stod direkte på jorden, for i slutten av 1600-årene av trenger skikken med å sette forrådshusene på stolper inn i Numedalen. Samtidig gjorde nye romsbehov seg gjeldende og loftene ble tilføyet en lukket undersval. Adgangen til loftshøgda blir nå innvendig og istedenfor den løse stigen blir det lagt inn en bekvem trapp. Undersvalen blir såpass dyp at det blir plass til en seng der. I praktisk henseende var selvfølgelig undersvalen en vinning, men loftene tapte meget av sin perspektiv-virkning.

Bortsett fra tilsetningen av stabberost og undersval, var loftets form og grunnlinjer som før, slik at det to høgdes "stabburet" kan betegnes som en nyere form av loftet.

Også når det gjelder detaljutformingen byr 1700-tallet et skille mellom middelalderlige og yngre loft. De indre dørparti-ene hører ikke lenger til husets mest uttrykksbærende parti. De spinkle beiteskiene gir ikke plass til noen dekorativ formgivning og stukkendene er enkelt faset med korte øksede snitt.

Istedenfor budøren er det nå ytterdøren som sammen med svalgluggen blir de viktigste fasadeartikulerende element.

Hjørnestolpene avviker sterkt fra den gamle formen. På de middelalderlige hjørnestolpene var bare sokkelen markert. Den hadde bare innadgående sats og grep beskyttende som en klokke om

svillene. Stolpene ble økset og skåret slik at den innadvendende kvartdelen ikke ble avrunnet, men beholdt sin rettvinklede kant for at tilene lettere kunde slutte seg inatil. Men fra begynnelsen av 1700-årene og utover blir arbeidet mindre håndverksmessig gjennomført, og oftest finner vi stolpene dreiet, svillene stikker tvers gjennom dem og ut, og de nærmeste veggtiler er løst innpasset mot den krumme stolpeflaten. Veggstømmerets formgivning blir så sjablonmessig at de forskjellige loft ikke viser nyanser av den. Den ligger på et jevnt høyt nivå og omfatter ensartede dimensjoner. I hele første halvdel av det 18. århundre er stokkene runde og omhyggelig skavet, men forskjellen mellom rot og topp er merkbar. Laftehodene er sekskantet, laftehalsen har 5-kantet tverrsnitt med en vinkelformet underside som kan betraktes som en tunge uten avtrapning, og kinningene er synlige som skarpe snitt mot stokkeyten.

Middelalderens kraftige bånddrag som prydet tiler og veggstokker er gått over i mindre virksom småriflet innskjæring, og denne gjør at forståelsen for listningens verd faller bort, og i slutten av århundret blir den smålige profilering sløyfet helt.

Alle de mest anseelige loftene fra det 18. århundres første tredveår er fra Rollag herred. De har mønsås med sperrer, og reisverket på frontsiden er gjennomført fra gulvet og opp til mønet. Dette førte naturligvis med seg en overdreven aksentuering av vertikalismen som ikke er absolutt tiltalende. Loftet på Nord-Fekjan virker ved sin sterke frontbredde og utskråningen av takendene ved gavlene. De dreide hjørnestolpene med sine kraftige profiler viser barokk form med sterkt buet midtparti, og mellomstolpene er fint artikulert med tverrbånd og motsatte skrålater prydet med tannsnitt.

De nedre beiteskiene er middelalderske og har samme form som Sævliloftets. De er overbrakt fra et eldre loft sammen med de storartede gangjern på ytterdøren som først og fremst utmerker dette loftet. (Fig. 33.) Forbildet til dette fremragende smedarbeide har vært Alfstad-loftets dør som vel overtreffer etterligningen.

På Rollag prestegård står det et loft fra 1719 som har tjent som bygdens kornmagasin. (Pl. XXXI, XXXII og XXXIII.) Det samme var tilfellet med et loft på Prestmoen som også i sin tid var prestegård. Det er naturlig nok det største vengjeloft i Numedalen, og i begge rommene er det store veggfaste korn- og melbyrer. Flatstolpenes barokkskurd er fast og symmetrisk bygget, og inndelt i felter. Den er tung og kraftig med sterk ansats til plastisk utforming.

Loftet er uten de vanlige svalglugger, men hele feltet mellom de øvre flatstolper er gjennombrutt av sprinkler under inntrykket av renessansens og barokkens gelenderbalustrer. Gangjernene på ytterdøren er bemerkelsesverdige.

Loftet på Starnes fra 1725 er i kunstnerisk henseende kanskje det praktfulleste loft i Numedal. Det er mindre enn gjennomsnittsstørrelsen, og med hensyn til loftets form er proporsjonene valgt slik at fronten ikke virker så bred og dominerende som på eldre loft. Taket er steilere enn før og tekt med spon. Ikke noe annet loft har fått en slik energisk pryðbehandling. Både stabber og hjørnestolper er markert med sikksakkborder, tungboder, skulpesnitt og snaredebånd. Men særlig uttrykksmettet er flatstolpene med sin sterke plastikk, tynne sirlige slynger og rosetter. På gluggstolpene ser en et motiv som kommer til å bli usædvanlig yndet i øvre Numedalen, nemlig det norske riksvåpen, løven med krone og hallebard. Ytterdøren viser barokkens type og

er beslått med panelbord lagt i vinkler som et fiskebenmotiv. Feltet mellom gluggstolpene er likesom i det foregående loftet gjennombrutt slik at tilene danner barokke baluster-former. Forøvrig er det i tileveggene ellers skåret ut dekorativt formede lysåpninger, noe som bare sjeldent forekommer i Numedalen.

Loftene på Ulrikshof (fig. 34) og Kjømme blir knyttet sammen med dette loftet ved at en ser samme bygnesterhånden. De svarer til hverandre både med hensyn til størrelse, proporsjoner og dekorativt utstyr.

Fra ca. 1730 og utover blir det vanlig at loftene får tømret røst på frontsiden, og med hensyn til den dekorative utforming skiller på denne tiden loftene i øvre og nedre Numedalen seg sterkt ut fra hverandre. Den vesentlige forskjell mellom herredenes loft viser seg i flatstolpenes hovedformer. I Flesberg og Rolag er de uten noen ornering og viser en sterk profil, med sterkt fremspringende tverrbånd oppe og nede og tilknsede skråflater. Midten er markert med en profilert innsenkning. I Nore og Uvdal har de plan forside og danner bunnen for en skurd som mest består av symmetriske bladfyllornement.

Det eldste loftet med tømret røst over forsevalen står på Nore gård. Her har renessanseformene brutt fram og på flatstolpene finner vi naturmotiver som tulipanen direkte innført i skurdmønstret sammen med sirkelmedaljongen som blir et ofte anvendt motiv især på mangletrær. Gluggstolpene har hver sin innskrift som angir tiden da de ble ferdiglaget og navnet på opphavsmennene, og på tverrtreet mellom stolpene står årstallet 1728 som sier når loftet ble ferdigbygget. Dørstolpene er noe rikere gjennomarbeidet, og mens den høyre er forsynt med Fredrik 4's monogram, så finner en på den venstre igjen det norske riksvåpen, men her er hellebarden blitt oppfattet som en drage eller orm.

Dette blir utdypet og utviklet med stor virkning ved det prektige loftet på Kjønnstveit som skriver seg fra 1734.

(Fig. 35.) Mens gluggstolpene viser en etterklang av det 17. århundres flatstolpemotiv, så slynger det seg på hver dørstolpe i ca. 2 cm.'s dypt relieff en drage oppover hele lengden i kamp med den norske løven som står på den^s øverste ben. Dragens lemmer er formet som tulipanbærende grener og denne sammensmeltning av dyre- og plantemotiv som synes å være egen for Numedal, så en for første gang i Skjønne loftet. (Fig. 36.)

Den som skar flatstolpene på det fine loftet på Bekkeset har sikkert hentet inspirasjonen fra Kjønnstveitloftet (fig. 38 og pl. XXXIV). Gluggstolpene er ordinære, men dørstolpene viser igjen ormen med tulipanbærende grener som her danner et helt selvstendig utformet skurdsmønster.

Treskjareren har kanskje ikke helt visst hvad han her villet ettersom stolpene er temmelig ulik hverandre. Et særegnet drag ved skurden er at den ikke har noen innsenket relieffgrunn, men ligger plant med stolpeflatens nivå og er uttatt med ca. 1,5 cm. dype innskjøringer.

I loftet på Sunde fra 1737 ser en et avvik fra den gamle anordningen av svalstolpene på frontsiden. (Pl. XXV.) Tidligere har det vært vanlig med runnstolpene i hjørnene og et par gluggstolper imellom, men her blir vertikalismen videre understreket ved at det settes en stolpe rett ovenfor hver hjørnestolpe i unnersvalen. Dette blir nu gjennomført ved de fleste loft i dalen. Blandt detaljene fester vi oss ved at det ved hver hjørnestolpe i loftsvalen er en todelt glugge som virket godt sammen med den vanlige svalgluggen.

På de øvre flatstolpene toner den gamle lokalkarakteristiske palmettkomposisjonen igjen og er blitt opplivet med rosetter

og ormefigurer, men dørstolpene er mere betydelige. Her ser en nye impulser. Midten av hovedfeltet er angitt av en sirkelmedaljong mens resten fylles av tulipanbærende akantusblad.

Flatstolpene viser svake innslag av gotiske stilelementer, og dette henger vel sammen med den gotiserende stilretning som i begynnelsen av 1700 brøt innover Numedalen og Telemarken og gikk side om side med renessansen. I dekorativ hensikt er ytterdøren avsluttet oventil av en løs tverrligger.

Til de fineste barokk-loftene hører Kittilslandloftet som ble oppført i 1739. (Fig. 37 og pl. XXXVL.) At Sundeloftet har hatt en viss betydning for dets utseende vidner blandt annet svalgluggens form og detaljer i flatstolpenes akantusornamentikk om. Den innbyrdes anordning av flatstolpene på frontsiden viser et trekk, som er spesielt karakteristisk for Telemarkens loft.

Mens flatstolpene i Numedal som regel er plassert i samme vertikal, er gluggstolpene i dette loftet rykket utenom dørstolpene. Mens de første er forlenget nedover, er de siste forlenget oppover, slik at de respektives underdel og overdel er sideordnet. Dette er komposisjonelt utnyttet med fire korresponderende felter, fylt med symmetriske bladformer. Hovedfeltene er fylt av en geometrisk båndfletning som oppløser seg i akantusfliker og sirlige dobbeltmonogrammer som har svevende over seg små englefigurer med glorie om hodet. Dørstolpenes nederste felt har et innslag av gotiserende element, mens gluggstolpenes toppfelt innrammer Kristian VI's dobbeltmonogram.

Komposisjonen er i sin helhet originalt uttenkt og elegant gjennomført og ikke noe annet loft oppviser en slik frodig og rik skurd som den en ser her.

Svalveggene er som på Sternesloftet gjennombrutt av dekorativt formede glugger og stabbene med er utskåret. Men også

med sin sterke betoning av gavlsiden skiller det seg ut fra dalens øvrige barokkloft, og særlig virker gesimsen over svalgluggen påfallende.

Flatstolpeornamentikken på Hostveitloftet i Nore fra 1742, viser en egen karakter (31.). Cirkelmedaljongen har trett inn i en enkel båndfletning som er tilknyttet eldre, stivnede skjemaer. Skurden er stiv og tynn og geometrisk oppbygd på en temmelig åpen bunn.

Sønstebløftet fra 1754 viser i flatstolpenes ornamentikk en viss detaljlikhet med Noreloftet. (Fig. 39 og pl. XXXVII og XXXVIII.) På dørstolpene ser en igjen det særegne numedalske motivet ormhodet som ender i bladforgreninger. I toppfeltene er det på den ene siden et dobbeltmonogram og på den andre siden er det innskåret: Anno 1756. Gluggstolpene står på høyde med dørstolpene med hensyn til følsom utforming av renessanseranken. Hver fotfelt innrammer en krone, i det venstre toppfeltet er det skåret inn navnebokstaver og årstallet 1754, og i det høyre står den norske løven - som pussig nok - med realistisk sans er blitt omformet til en gjeitebukk. Barokkdøren vekker interesse ved vakre smijernsbeslag, mens gavlgluggen med sin ulogiske inndeling ikke virker tiltalende.

Året 1792 ble det satt opp et vakkert loft på Teigen i Nore. Her har flatstolpenes ornamentikk brutt de gamle mønstre. Den har en helt ny karakter og kommer til å øve en avgjørende innflytelse på den senere loftsskurden. Hver flatstolpe danner et eneste stort felt med et symmetrisk bladfyllornament som viser en blanding av rosemalingsens rokokko motiver og eldre palmett-former. (Fig. 50.)

I 1799 ble loftet på Nordre Skjønne (32) ombygget og med de helt nye svalsanlegg ble det stående som den beste representant for de rokokkopregede loftene. Allerede Sternesloftet fra 1725

hadde svarvede stolper, men disse hadde barokk form med få og kraftige profiler. Omkring 1800 var svarvestolen i alminnelig bruk, og her er dens muligheter for større profilveksling fullt utnyttet, men stolpene er no spinkle og kraftløse.

Skjønneloftets skurd er beslektet med Teigenloftets, men er meget tammere og viser alt empires drag. På dørstolpene ser en frødeles den norske løven, mens den på gluggstolpene er erstattet av en hane. Værfløien på kirkespiret har gitt ideen til dette motivet, og fra nu av blir det vanlig at løven må våke sammen med St. Peters hane over loftets inngang.

Skjønneloftets skurdmønster blir nokså nøye fulgt i hele øvre delen av Numedalen. Flatstolpene forblir uten feltinndeling og relieffgrunnen som er trukket ca. 1,5 cm. tilbake er meget lukket av storslagne bladkomposisjoner med en merkelig fjernvirkning. Disse kan nok oppvise variasjoner i detaljene, men helheten er overalt av samme ensartede karakter. Linjeføringen bygger helt på tangeringsprinsippet og er uten under- og overskjæringer. Loftskurden vedblir å være flatskurd med svak ansats til plastisk utforming. Den viser liten evne til fornyelse, stivner i klassisisme og blir så tørr og fantasiløs at den taper vår interesse. Numedalen når aldri opp til den rike og frodige plastiske skurden som blir så karakteristisk for Telemarken fra 1750 og utover.

Loftskurden er for det meste begrenset til øvre Numedalen. I Rollag er den meget sparsom og i Flesberg ser det ut som om loftene har savnet utskjæringer siden middelalderen. Til gjengjeld utmerker Flesbergloftene seg ved sine arkitektoniske holdning som i sin art er klassisk. De heldige proporsjonsvalg og utsøkte tømmerbehandling måler seg med middelalderens. Loftene er gjennomgående større enn i øvre Numedalen og har som regel plass til tre senger i en rekke.

Loftene på Øiberg og Nordre Vangestad (Fig. 40 og pl. XXXIX og pl. XI) er alle enkeltheter typisk for en rekke loft i Flesberg. Runnstolpene er usedvanlig kraftige. Flatstolpenes fremside er energisk profilert og horisontalt inndelt med tilkedsede skråflater og fremspringende tverrbånd oppe og nede. På loftets dører er panelbordene lagt i konsentriske romber og ikke i en vinkelbårde som er det populære i øvre Numedalen.

Den solide takstolen i Øibergloftet består av mønsås, to sideåser med sperrer. Den er sjelden og synes egen for Flesberg. En finner den igjen ved det prektige loftet fra 1778 på Nordre Gjellerud. (Pl. XLI og XLII og XLIII.) Dette er bygget av den kjente tømmermannen Tjøstolv Gudbranssøn og er et av hans beste arbeider. Fra øverst til nederst har det fått en utsøkt og kresen behandling. Det er visstnok det første loftet som har rundstolper istedenfor flatstolper unntagen ved dør og glugge. Laftingen er svært nøyaktig utført, og her har byggemannen tatt opp en gammel tradisjon med ovale laftehoder uten baser.

Inne i loftsrommet er der tre barokksenger som er meget severdige på grunn av det stilfulle snekkerarbeide som er lagt på dem.

Nattestadioftet fra 1825 i Veggli er det yngste vengjeloftet. Dette har til og med reisverket ført like fra bugulvet og opp under mønet. Først ved dette loftet har empiren maktet å gjøre seg særlig gjeldende og viser seg særlig ved stolpene, ytterdøren og svalgluggen. (Fig. 51.)

I midten av 1700-årene er den gamle bygningstiden for loftene forbi, det blir no mindre og mindre samspill mellom laftverk og reisverk. I Uvdal og More begynte en med å lafte undervalen, mens reisverket beholdtes i loftswalene. Det finnes mange loft som er oppført i denne skikken, de er typisk for de to øverste herredene og forekommer ikke i andre strøk av dalen. (Fig. 41.) De er nokså grovt tømret, i typens eldste loft er veggstokkene runde, mens de i de yngre er flatteljet. Laftehodene smalner sterkt av på siden. Disse har skarpt rektangulære endeflater, men har bibeholdt det seks-kantede tverrsnitt inne ved laftehalsen.

Men ikke bare tømringen har dabbet av. Disse loftene byr i det hele tatt lite av interesse utover de rent ornamentale tegninger. Selv disse viser ingen nye dekorative tanker, men er gjort med en ensformig bruk av skjølpen. Skulpeskurden som omkring 1700 hadde utviklet seg til en overdreven smålig rikdom, er blitt tom og nokså ubetydelig.

Men selv om disse loftene viser at vi er på god nedvei, så er proporsjonene og dimensjonene de samme som før, og derfor beholder de en viss monumental tyngde og likevekt.

I Numedalen begynte en i begynnelsen av 1700-årene å sløyfe sidesvalene eller vengjene, og istedenfor ble langveggene i loftshøgda lagt en stokkbredde utenom veggene i bua. Men steget ble tatt bare halvveis, idet fremsvalene ble oppført i reisverk. Den således fremkomne typen opptrer alt i 1613 på Mårdal i Tinn, og har antagelig kommet inn i Numedalen derifra. Det eldste loftet som er oppført i denne skikken står på Øvre Våle og er datert 1705. (Fig. 42.) De to beste representanter for typen står på Gjørle (fig. 45) og Øvre Varås. (Pl. XLIV.) Byggetiden og det fremragende arbeide som er nedlagt på dem røper at Tjostol Gudbrandsen Gjel-

lerud må være byggmesteren. Tro mot seg selv har han her stillet like strenge krav til kvalitet og detaltutforming som da han 18 år tidligere bygget loftet på Nordre Gjellerud, og maken til de vakre sengene som står der har han satt opp i loftet på Øvre Værås. Et annet bra loft datert 1817 står på Nedre Lande i Flesberg. (Pl. XLV.)

En variant av typen fremkom da middelalderloftet på Kjemhus gjennomgikk en hovedreparasjon. Her ble fremsvalen opp tømret, og frontveggen ble med god virkning gjennombrutt av S-formede sprinkler som galleriaktig løper over hele bredden. Gammelt og nytt ble godt tilpasset hverandre ved denne ombyggingen, og ut av dette spesialtilfelle fremkom et harmonisk loft som ble mønster for en rekke loft i Rollag herred. Blandt andre er loftene på Myrhus, Kongsjorden og Rue (fig. 43) oppført temmelig nøyaktig som Kjemhusloftet, men i loftet på Bakke i Veggli fra 1788 er undersvalen tømret også. (Fig. 44.)

Allerede omkring 1760 hadde en i Dagali sløyfet reisverket helt, og det skyldtes naturligvis at det harde været der opppe tærte altfor hurtig på det. Men først omkring 1820 har en helt eliminert reisverket over hele dalen. Fremsvalen er blitt til tømrede rom, og samtidig er utskotet på langveggen gjort et par stokkebredder dypere, og loftets utseende vinner på det. På Annestad i Flesberg står et slikt loft datert 1820. (Fig. 46 og pl. XLVI.)

Loftsgulvet bæres nå alltid av to eller tre langsgående bjelker og taket bæres av åser, en menses med to eller flere par sideåser. Fra begynnelsen av 1800-årene blir teglstenen det vanlige tekkemateriale, og loftene blir nødvendigvis meget mere bratt-røstet enn før.

Loftsbyggingen er nå seget ned til et simpelt håndverks-

arbeid. Fin gjerd og godt arbeid viser seg sjelden. Veggstømme-
rets dimensjoner har no nådd lavmålet, høyden er maksimum 20 cm.
og bredden 12 cm. Det er mangelen på stort nok trevirke som gjør
seg gjeldende. Veggstokkene blir flatteljet på sidene, og nov-
flatene har samme form som stokkenes tverrsnitt. De har åttekan-
tet form med fire brede sider og fire smale skråsider som forbin-
ner disse. På denne tiden vinner tømmerstammen innpass, og teljing
og høvling blir sterkt innskrenket ved at takbord og gulvplanker
blir saget.

Loftene er helt blottet for dekorativt utstyr, og har
tapt sin fordums anseelse for bygdekunstnerne har mistet sin in-
teresse for dem. Men folkekunsten blomstrer likevel frodig som
før. Rosemalerne og snekkerne trenger inn i stuene og gjør bon-
dens tilvarelse lysere med muntre rokokkofarver som sprer seg over
vegger og tak, og smakfulle, bekvemme møbler i renessanse og ba-
rokk. Loft og buer blir derimot helt rasjonelt. De settes opp
etter et stivt ufravikelig skjema og er blitt standardisert så å
si. De er ikke lenger av noen arkitektonisk eller kunstnerisk in-
teresse, men typologisk sett har de enno sitt å fortelle såsom om
skikken med tømrede fremsvaler og veggutstikk.

Kjellebuloftet^u

Som det betegnende navnet sier, så har disse husa både kjeller, bu og loft. Kjellerbuloftene er få, og før 1700 synes de vanlige loftene å ha vært ett og det samme huset.

Det eldste kjellerbuloftet står på Nordre Ro og skriver seg antagelig fra sen-middelalderen. (Fig. 47 og pl. XLVII.) I den senere tid er takverket fornyet og kjelleren er fylt igjen. Det hører til Alfstadloftets type, men her kommer en opp til loftet ved hjelp av en utvendig stige og en dør i gavlen. Loftet er omsorgsfullt laftet, men er uten noe som helst dekorativt utstyr. Veggstokkenes runde tverrsnitt er ført like ut til endeflatene, og laftehodene er meget lange. En teknisk eiendommelighet er at medraget ligger i overkant av stokken, og er ført helt ut. Dette finner en paralleller til ikke i norsk, men i svensk tømmermannskunst. Beiteskiene er utformet som planker og innfelt i veggen ved avbladning. I loftsrommet er der falser i veggen etter en seng.

Et interessant kjellerbuloft fra begynnelsen av 1700-årene stod på Rindom i Svene (fig. 48 og pl. XLVIII) og er nu flyttet til Lågdalsmuseet. Det er nokså lite, og den ytre formen er som ved vengjelofta, men virker litt sammentrykt ved at vengjene bare er ca. en halv meter brede.

I loftsrommet står det på den ene siden et par senger, på den andre siden er det falser etter mel og kornbyrer.

Fra slutten av 1700-årene skiller kjellerbuloftene seg ut fra vanlig loft både med hensyn til benømming, funksjon og form. Før var kjelleren gårdens sjkjeller og tildels også oppbevarings-

sted for melken om sommeren. Men omkring 1800 slår potetdyrkingen for alvor igjennom, og kjelleren blir lagerrom utelukkende for poteter. Burommet og kjelleren har altså samme funksjon og oppbygning som i kjellerbua, men loftsrommet tjener fremdeles som sovested.

En typisk representant for kjellerbulofts står på Vestre Siberg i Flesberg. (Pl. XLIX.) Sideveggene i loftshøgda er lagt en stokkebredde utenfor veggene i bua. Det er en tømret fremsval oppe som bare tjener som gang fra den utvendige stigen inn til loftsrommet, hvor det står tre veggfaste senger.

Ut i fra en alminnelig betraktning slår det oss hvor stor forskjellen mellom de forskjellige forrådshusene er. Sterkest slår den oss når vi kaster blikket fra de små buene som er nøkternt og elementært utformet til de majestetiske loftene med kunstnerisk flukt over seg. Men disse husene tilhører hverandre, den ene form er likesom vokset ut av den annen, og sammen danner de et godt bilde til belysning av vår eldre byggekultur.

Henvisninger.

1. Gustav Heber. Numedals Fortid. Oslo 1932. Side 13.
2. Valtyr Gudmundson: Privatboligen på Island i Sagatiden Køb. 1889. 227 og 247.
3. R. Keyser. Efterladte Skrifter. Chr. 1867. Bind II. 47.
4. H. Rhamm: Ethnographische Beiträge zur Germanisch-Slawischen Altertumskunde. Braunschweig 1908. 738 og 739.
5. E. Sundt: Bygningsskikk på Bygderne i Norge, side 66.
6. H. Stigum: Bygningsskikk. Norske Bygder. Glåmdalen 220.
7. B. Thordemann: Förhistoriska Hustyper i Norden. Rig. 1919 side 85.
8. N. Nicolaysen: Kunst og Håndverk. Chr. 1891. I Række side 119
9. B. Thordemann: Alsnø Hus. Sth. 1920.
10. Nils Lithberg: Bondegårdar från Gotlands medeltid. Rig. 1930 side 26.
11. N. Nicolaysen: l.c. Pl. LI.
12. Sune Ambrosiani: Hustyper i Skandinavien. Rig. 1930, side 127. og E. Sundt: l.c. 50.
13. Gisle Midttun: Gardar, hus, og husbunad. Set. 1927 fig. 30.
14. Rikard Berge: Bygningskunst i Tinn Soga Band I side 568.
15. Otto Piper: Burgenkunde. München 1912. 324.
16. R. Berge: l.c.s. 576.
17. G. Retzius: Finland i Nordiska Museet. Sth. 1881. 89.
18. Revall: Lexicon fennucium. Åbo 1826.
19. N. Nicolaysen: l.c. (Pl. XLIX).
20. G. Bøethius: Studier i den nordiska timmerbygnadskonsten. Sth. 1927. 250 og 251.
21. N. Nicolaysen: l.c. II Række Pl. IV.
22. J. Meyer: Fortids Kunst. Numedal I.S.S.
23. N. Nicolaysen: l.c. II Række Pl. III.
24. G. Bøethius: l.c.s. 263.
25. N. Nicolaysen: l.c.I.R. Pl. IV.
26. " " " " XXXIX.
27. " " " " XLV (Tegning 2 er feilaktig da det i virkeligheden ikke finnes løs overligger her.)
28. J. Meyer: l.c. I Pl. X.
29. N. Nicolaysen: l.c.I.R. Pl. LXXIX.
30. J. Meyer: l.c.I. Pl. X.
31. N. Nicolaysen: l.c.I.R. Pl. LIX.
32. " " " " "